

Duurzaam perspectief voor melkgeitenbedrijven

Deelrapportage 1e stap: Maatschappelijke wensen en daaruit afgeleide doelstellingen voor verduurzaming

Nico Bondt, Harry Kortstee, Gerben Splinter en Cor Wattel
Bart Bremmer

Duurzaam perspectief voor melkgeitenbedrijven

Deelrapportage 1e stap: Maatschappelijke wensen en daaruit afgeleide doelstellingen voor verduurzaming

Nico Bondt, Harry Kortstee, Gerben Splinter en Cor Wattel
Bart Bremmer, innovatiesocioloog (medeauteur hoofdstuk 1)

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research in opdracht van en gefinancierd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het Platform Melkgeitenhouderij (NGZO en LTO), in het kader van de publiek-private samenwerking (PPS) 'Versnelling Verduurzaming van de Melkgeitenhouderij' (TKI LWV20274)

Wageningen Economic Research
Wageningen, november 2022

RAPPORT
2022-120
ISBN 978-94-6447-491-6

Bondt, N., H. Kortstee, G. Splinter, C. Wattel, 2022. *Duurzaam perspectief voor melkgeitenbedrijven; Deelrapportage 1e stap: Maatschappelijke wensen en daaruit afgeleide doelstellingen voor verduurzaming*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2022-120. 40 blz.; 11 fig.; 0 tab.; 12 ref.

De melkgeitenhouderij wil actief werken aan verdere verduurzaming. In dit onderzoek zijn de maatschappelijke wensen geïnventariseerd en vertaald naar duurzaamheidsdoelen. Geitenbedrijven zullen zich op verschillende gebieden moeten onderscheiden: ze moeten een goede buur zijn voor hun omgeving, goed zorgen voor de dieren en zorg besteden aan natuur, milieu en landschap. Een duurzaam geitenbedrijf veroorzaakt geen gezondheidsrisico's of overlast, heeft gezonde en blijde geiten en besteedt veel aandacht aan het landschap en de biodiversiteit. De verduurzaming mag geen 'papieren tijger' zijn: er zullen concrete doelen moeten worden gerealiseerd. Daarom is er een sluitend borgingsysteem nodig, zodat de bedrijven zich kunnen verantwoorden en de verwachtingen in de praktijk worden waargemaakt.

The dairy goat sector wants to work actively on sustainability. In this study, the societal wishes have been inventoried and converted into sustainability goals. Goat farms will have to distinguish themselves in several areas: they have to be a good neighbour to their environment, take good care of the animals and also take care of nature, the environment and the landscape. A sustainable goat farm does not cause any health risks or nuisance, has healthy and happy goats and pays a lot of attention to the landscape and biodiversity. Sustainability should not be a 'paper tiger': real goals will have to be achieved. That is why a sound assurance system is needed, so that the goat farms can account for themselves and the expectations are met in practice.

Trefwoorden: melkgeitenhouderij, duurzaamheid, maatschappelijk draagvlak, doelstellingen, borging

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/580930> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2022 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2022
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2022-120 | Projectcode 2282300515-PPS 2021 (wp5)

Foto omslag: Wageningen University & Research

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	6
S.1 Doel en aanpak	6
S.2 Conclusies	6
S.3 Aanbevelingen	7
Summary	8
S.1 Goal and approach	8
S.2 Conclusions	8
S.3 Recommendations	9
1 Inleiding	10
1.1 Eigen regie op perspectief	11
1.2 Doel en afbakening onderzoek	11
1.3 Waar gaat het om bij bedrijfsontwikkeling?	12
1.4 Provincie belangrijke stakeholder	12
1.5 Doel en beoogd resultaat van deze deelrapportage	12
1.6 Leeswijzer	13
1.7 Uitvoering	13
2 Maatschappelijk draagvlak	14
2.1 Aanleiding	14
2.2 Belang van voortdurende dialoog	14
2.3 Perspectief van de burger	14
2.4 Verbinding ngo's en burgers bij maatschappelijk draagvlak	17
3 Uitdagingen volgens stakeholders	19
3.1 De geïnterviewden	19
3.2 Thema's en issues voor doelstellingen verduurzaming geitenhouderij	19
3.3 Benoemde lastige dilemma's	21
4 Doelstellingen voor de geitenhouderij	24
4.1 Verduurzamingsdoelstellingen	24
4.2 Van doelstelling naar handelingsperspectief	25
4.3 Doelen staan centraal, niet de maatregelen	26
5 Bouwstenen voor het verduurzamingsinstrument	27
5.1 Impact bouwstop en middel naar beweging	27
5.2 Scenario's als hulpmiddel voor dialoog	27
5.3 Waarom een instrument?	28
5.4 Borging van resultaat	29
5.5 Uiteenlopende opties voor verduurzaming	29
5.6 Beoordelen van maatregelen	30
Conclusies en aanbevelingen	32
Bronnen en literatuur	34
Bijlage 1 De geitenhouderij in het nieuws	35
Bijlage 2 Overzicht van mogelijke maatregelen	38
Bijlage 3 Lijst van geïnterviewden	39

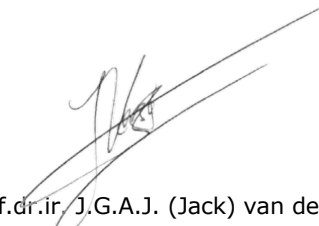
Woord vooraf

Het Platform Melkgeitenhouderij heeft in 2019 een sectorplan opgesteld om actief te gaan werken aan verdere verduurzaming van de melkgeitenhouderij. Daarmee is ze actief aan het werk gegaan via het opstarten en medefinancieren van een onderzoeksprogramma in een Publiek-Private-Samenwerking 'Versnelling verduurzaming van de melkgeitenhouderij' in 2021.

Het belangrijkste doel van dit project is om de kennisvragen te beantwoorden en innovatieopgaven in te vullen die voortkomen uit het sectorplan *Versnellen verduurzaming van de melkgeitenhouderij*. Hiervoor is een consortium gevormd bestaande uit bedrijfslevenpartners Platform Melkgeitenhouderij, NGZO en LTO, kennispartners Wageningen Research (Wageningen Livestock Research en Wageningen Economic Research) en de Gezondheidsdienst voor Dieren en het ministerie van LNV.

Dit onderzoek kijkt naar de toekomstige mogelijkheden voor het ontwikkelen van een instrument, bijvoorbeeld in de vorm van een certificaat, die een integrale duurzame ontwikkeling van individuele melkgeitenbedrijven kan sturen en waarborgen. Doel is om, na duidelijkheid over het VGO-3-onderzoek, de individuele geitenhouder perspectief op bedrijfsontwikkeling te geven en ook te garanderen dat deze ontwikkeling niet tot (nieuwe) duurzaamheidsproblemen leidt.

De auteurs bedanken iedereen die hen van informatie heeft voorzien (zie bijlage 3). Daarnaast dank aan de klankbordgroepleden van het Platform Melkgeitenhouderij voor de begeleiding bij het uitvoeren van dit onderzoek en het opstellen van deze deelrapportage.

Prof. dr. ir. J.G.A.J. (Jack) van der Vorst
Algemeen Directeur Social Sciences Group (SSG)
Wageningen University & Research

Samenvatting

De melkgeitensector is een jonge en relatief kleine sector, die streeft naar een duurzame en verantwoorde manier van voedselproductie. De afgelopen jaren is de maatschappelijke weerstand tegen grootschalige veehouderij toegenomen en zijn er zorgen ontstaan over de gezondheidsrisico's voor burgers die in de omgeving van geitenbedrijven wonen. Uit voorzorg zijn er nu 'geitenstops' in acht provincies, waardoor de geitensector daar niet meer kan groeien.

Voor de sector en de individuele geitenhouder is het belangrijk dat er een perspectief is voor ontwikkeling van de bedrijven, vanzelfsprekend binnen de kaders van maatschappij, beleid en wet- en regelgeving. Door de bouw- of groeistop ontbreekt dit perspectief momenteel, althans voor veel bedrijven. Tegelijk is het zowel voor de individuele geitenhouder, maar zeker voor de sector als geheel, van belang dat de ontwikkeling en/of groei van een geitenbedrijf niet leidt tot (nieuwe) duurzaamheidsproblemen.

S.1 Doel en aanpak

Het Platform Melkgeitenhouderij heeft in 2020 de conclusie getrokken dat de geitensector geen afwachtende houding wil aannemen en heeft een breed onderzoek opgestart via de PPS 'Versnelling Verduurzaming Melkgeitenhouderij', die loopt van 2021 tot en met 2024. Ook dit onderzoek over de maatschappelijke wensen en doelstellingen voor verdere verduurzaming van melkgeitenbedrijven is onderdeel van deze PPS. In deze eerste fase van dit onderzoek is door gesprekken met provincies, ngo's en experts geïnventariseerd wat die wensen zijn en welke doelstellingen daaruit volgen.

S.2 Conclusies

Bedrijfsontwikkeling ligt gevoelig door onder andere de landelijke stikstofproblematiek en de onduidelijkheid over mogelijke risico's van de geitenhouderij voor de volksgezondheid. Dit heeft invloed op het huidige politieke en maatschappelijk sentiment en het draagvlak.

Ieder toekomstgericht bedrijf heeft ruimte nodig voor bedrijfsontwikkeling en vanzelfsprekend geldt dat ook voor geitenbedrijven. Dat betekent overigens niet dat de geitensector verder moet groeien, maar wel dat bedrijven mogelijkheden willen hebben om verder te verduurzamen. Als een geitenbedrijf bijvoorbeeld de jonge dieren beter wil kunnen huisvesten, of een nieuwe melkmachine wil gaan gebruiken, dan is daarvoor ruimte nodig. En als een bedrijf vlak voor de geitenstop nog maar werk kon bieden aan een halve arbeidskracht, dan kan een beperkte uitbreiding tot een volwaardig gezinsbedrijf zeer gewenst zijn.

Provincies hebben veelal geen specifiek beleid voor de melkgeitenhouderij. Ze staan open voor ontwikkeling van individuele geitenbedrijven, zodra er duidelijkheid is over het VGO-3-onderzoek én mits de sector een eigen plan voor versnelling van verduurzaming inbrengt, met maatschappelijk draagvlak. Als er draagvlak is, dan is er veel mogelijk.

Cruciaal voor het verkrijgen en behouden van maatschappelijk draagvlak is een voortdurende dialoog met stakeholders, zowel op landelijk niveau (ngo's) als lokaal, met omwonenden. Eens in de vijf of tien jaar de wensen van stakeholders inventariseren is niet voldoende.

Het onderzoek naar maatschappelijke wensen en eisen laat zien dat geitenbedrijven zich op verschillende gebieden zullen moeten onderscheiden: ze moeten een goede buur zijn, goed zorgen voor de dieren en zorg besteden aan natuur, milieu en landschap. Een duurzaam geitenbedrijf veroorzaakt geen gezondheidsrisico's of overlast, heeft gezonde en blijde geiten en besteedt veel aandacht aan het landschap en de biodiversiteit.

Het bedrijf en de specifieke omstandigheden van het bedrijf zijn bepalend voor de te stellen doelen voor verduurzaming. Eén blauwdruk voor alle bedrijven is niet mogelijk. Daarom ligt het voor de hand om te werken met verschillende pakketten, met uiteenlopende opties voor verduurzaming.

Verdere verduurzaming mag geen papieren tijger blijven: er zullen concrete doelen moeten worden gerealiseerd. Daarom is er een sluitend borgingsysteem nodig, zodat de bedrijven zich kunnen verantwoorden en de verwachtingen in de praktijk worden waargemaakt. Dit zal nader worden uitgewerkt in het vervolgonderzoek in 2023.

S.3 Aanbevelingen

De eerste fase van dit onderzoek leidt tot de volgende aanbevelingen aan de sector:

- Inventariseer hoeveel bedrijven ernstig benadeeld zijn door de geitenstops en welke nadelige gevolgen deze bedrijven ervaren.
- Geef een hoge prioriteit aan het voeren van de benodigde maatschappelijke dialoog, als fundament voor bedrijfsontwikkeling en verdere verduurzaming.
- Overweeg scenario's in te zetten als hulpmiddel bij de dialoog over de verdere verduurzaming van individuele geitenbedrijven (en/of voor een verkenning van de ruimte voor bedrijfsontwikkeling).
- Zet de volgende stap naar de verdere ontwikkeling van een instrument en/of certificeringsopzet voor sturing op een verdere verduurzaming van de geitenbedrijven en zorg daarbij voor een adequate borging van het resultaat.
- Overweeg extra eisen te stellen aan nieuwkomers in de sector en aan relatief intensieve en grootschalige bedrijven, zowel voor het niveau van verduurzaming als voor de borging.

Summary

The dairy goat sector is a young and relatively small sector that strives for sustainable and responsible food production. In recent years, societal concerns regarding large-scale livestock farming have increased and also concerns have arisen about the health risks for citizens living in the vicinity of goat farms. As a precaution, there are now 'goat stops' in eight provinces, as a result of which the goat sector can no longer grow there.

It is important for the sector and the individual goat farmer to keep having possibilities for developing the farms, of course within the frameworks of society, policy and laws and regulations. Due to the 'goat stops', this perspective is currently lacking, at least for many farms. At the same time, it is important for the individual goat farmer, but certainly for the sector as a whole, that the development and/or growth of a goat farm does not lead to (new) sustainability problems.

S.1 Goal and approach

In 2020, the Dairy Goat Farming Platform ('Platform Melkgeitenhouderij') concluded that the goat sector does not want to adopt a wait-and-see attitude and launched a broad study via the PPP 'Acceleration of the Sustainability of Dairy Goat Farming', which will run from 2021 to 2024. Also this study, focusing on societal wishes and objectives for increasing sustainability of dairy goat farms, is part of this PPP. In this first phase of this study, interviews with provinces, NGOs and experts were used to identify what those wishes are and what objectives follow from them.

S.2 Conclusions

Further development of goat farms is a sensitive issue, due to, among other things, the national nitrogen problem and the lack of clarity about possible risks of goat farming for public health. This affects the current political and social sentiment and support.

Every future-oriented company needs space for development of the business and, of course, this also applies to goat farms. This does not mean that the goat sector should continue to grow, but that farms want to have opportunities to develop towards more sustainability. For example, if a farm wants to house the young goats better, or wants to use a new milking machine, space is needed for this. And if a farm could only offer work to half a worker just before the 'goat stop', then a limited expansion into a fully-fledged family business may be highly desirable.

Provinces often do not have a specific policy for dairy goat farming. They are open to the development of individual goat farms, as soon as there is clarity about the 'VGO-3' health research and provided the sector brings in a plan for accelerating sustainability, with societal support. If there is support, then a lot is possible.

Crucial to obtaining and maintaining public support is a continuous dialogue with stakeholders, both at national level (NGOs) and locally, with local residents. It is not enough to make an inventory of the wishes of stakeholders once every five or ten years.

This study into societal wishes and requirements shows that goat farms will have to distinguish themselves in various areas: they must be a good neighbour, take good care of the animals and care for nature, the environment and the landscape. A sustainable goat farm does not cause any health risks or nuisance, has healthy and happy goats and pays a lot of attention to the landscape and biodiversity.

The farm and the specific circumstances of the farm determine the goals to be set for sustainability. One blueprint for all goat farms is not possible. That is why it makes sense to work with different packages, with various options for a sustainable development.

Becoming more sustainable should not be a paper tiger: concrete goals should be achieved. That is why a comprehensive assurance system is needed, so that companies can account for themselves and expectations are fulfilled in practice. This will be further elaborated in the follow-up study in 2023.

S.3 Recommendations

The first phase of this study leads to the following recommendations to the goat sector:

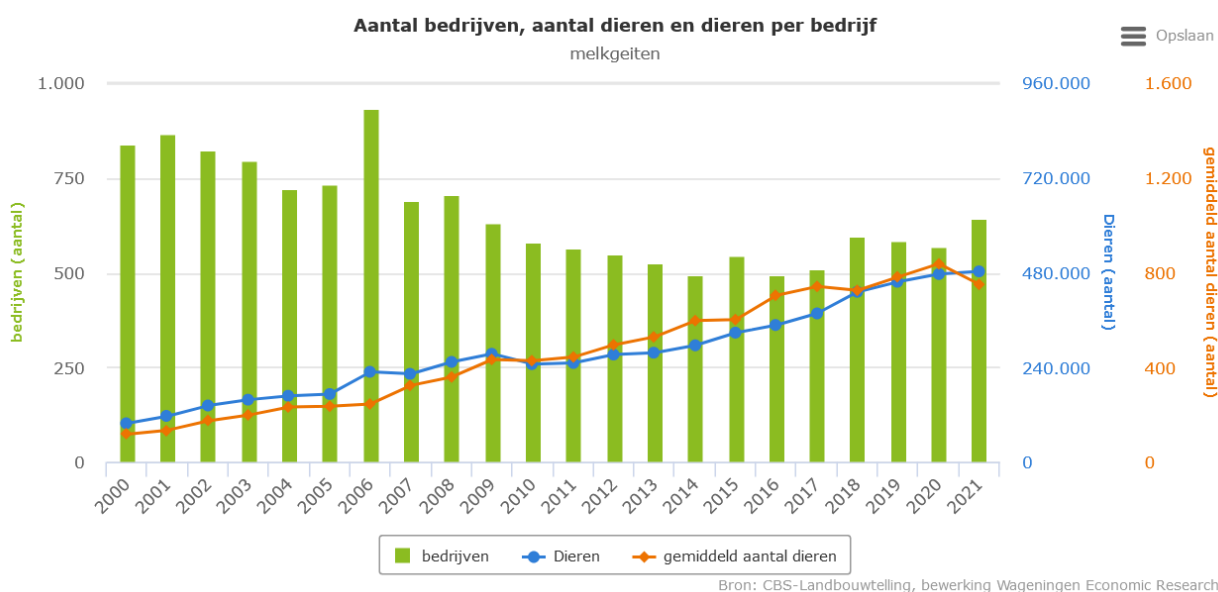
- Make an inventory of how many farms are seriously affected by the goat stops and what adverse consequences these farms are experiencing.
- Give high priority to conducting the necessary social dialogue, as a foundation for farm development and becoming more sustainable.
- Consider using scenarios as an aid to the dialogue about making individual goat farms more sustainable (and/or for exploring the possibilities for developing farms).
- Take the next step towards the further development of an instrument and/or certification scheme for steering towards further sustainability of goat farms and ensure adequate assurance of the result.
- Consider imposing additional requirements on newcomers in the goat sector and on relatively intensive and large-scale farms, both for the level of sustainability and for the guarantee.

1 Inleiding

De melkgeitenhouderij is de afgelopen tien tot twintig jaar snel gegroeid, in ieder geval in aantal dieren. De vraag naar geitenzuivel neemt wereldwijd toe. Tegelijkertijd neemt de maatschappelijke weerstand toe tegen (groei van) grootschalige, intensieve veehouderij, waaronder ook de melkgeitenhouderij. Ook is er een toenemende aandacht in het politieke debat voor de geitenhouderij, bijvoorbeeld rond sterfte van jonge dieren, overlast en ziekterisico's voor de omgeving. Dit blijkt onder meer uit een inventarisatie van nieuwsartikelen in dagbladen (bijlage 1).

Momenteel geldt bij acht van de twaalf provincies een bouw- of groeistop, als reactie op de snelle groei en de discussie rond volksgezondheid, in afwachting van de resultaten van het onderzoek naar de mogelijke oorzaken van het vaker voorkomen van longontsteking bij burgers die in de omgeving van geitenhouderijbedrijven wonen. Dit wordt onderzocht in het *Veehouderij en Gezondheid Omwonenden*-onderzoek (VGO-3), waarvan de resultaten medio 2024 worden verwacht (RIVM, 2021).

In 2021 zijn er 644 bedrijven met melkgeiten, met in totaal 482.934 melkgeiten (zie figuur 1.1; agrimatie.nl), waarvan 433 gespecialiseerde melkgeitenbedrijven. Deze gespecialiseerde bedrijven hebben gemiddeld 1.071 melkgeiten. Een kwart van de Nederlandse melkgeitenstapel wordt gehouden op ongeveer dertig grote bedrijven, die gemiddeld per bedrijf ruim 4.200 melkgeiten hebben. Veel melkgeitenbedrijven hebben weinig of geen grond. Op de 211 niet-gespecialiseerde bedrijven zit ongeveer 4% van de melkgeitenstapel, dus minder dan 100 melkgeiten per bedrijf.

Figuur 1.1 Structuur van de Nederlandse melkgeitenhouderij
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

De geitensector kent relatief veel biologische bedrijven (circa 20%). Deze biologische bedrijven hebben bijna de helft minder geiten dan hun gangbare collega's en halen een deel van hun inkomen uit verbredingsactiviteiten. In melkvolume omgerekend is het aandeel biologisch circa 10%.

1.1 Eigen regie op perspectief

De melkgeitensector is een jonge en relatief kleine sector, die streeft naar een duurzame en verantwoorde manier van voedselproductie. De afgelopen jaren is de maatschappelijke weerstand tegen grootschalige, intensieve veehouderij toegenomen en zijn er tevens zorgen ontstaan over de gezondheidsrisico's voor burgers die in de omgeving van geitenbedrijven wonen. Uit voorzorg zijn er nu 'geitenstops' in acht provincies, waardoor de geitensector daar niet meer kan groeien.

Voor de sector en de individuele geitenhouder is het belangrijk dat er een perspectief is voor ontwikkeling van de bedrijven. Door de bouw- of groeistop ontbreekt dit perspectief momenteel, althans voor veel bedrijven. In enkele provincies is het door de 'geitenstop' bijvoorbeeld niet meer mogelijk om stalruimte te creëren voor het zelf aanhouden van bokjes of het aanpassen van de melkstal voor efficiëntere arbeidsomstandigheden. Tegelijk is het zowel voor de individuele geitenhouder, maar zeker voor de sector als geheel, van belang dat de ontwikkeling en/of groei van een geitenbedrijf niet leidt tot (nieuwe) duurzaamheidsproblemen.

Het Platform Melkgeitenhouderij heeft in 2020 de conclusie getrokken dat de geitensector daarom geen afwachtende houding wil aannemen. Ook als - na VGO-3 - de bouwstop in diverse provincies zou zijn opgeheven zal de maatschappelijke discussie over de ontwikkelingen in de sector niet verdwijnen. De melkgeitenhouderij wil daarom kijken naar de mogelijkheid om zelf de regie te nemen, in afwachting van de resultaten van VGO-3, en daarbij met een plan te komen voor een verantwoorde duurzame ontwikkeling. Daarvoor is een breed onderzoek opgestart via de PPS 'Versnelling Verduurzaming Melkgeitenhouderij', die loopt van 2021 tot en met 2024. Ook dit onderzoek over de verdere verduurzaming van melkgeitenbedrijven is onderdeel van deze PPS.

1.2 Doel en afbakening onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om tot een aanpak te komen, bijvoorbeeld in de vorm van een certificaat of bedrijfsontwikkelingskeurmerk, die een maatschappelijk gedragen duurzame bedrijfsontwikkeling van individuele melkgeitenbedrijven kan waarborgen. Een dergelijke systematiek zou inzicht moeten geven in de score van een individueel bedrijf op duurzaamheidsaspecten die voor het maatschappelijk draagvlak belangrijk zijn. Zo'n duurzaamheidsscore moet eenduidig en controleerbaar zijn, waardoor hij bruikbaar is voor zowel de geitenhouder als voor beleidsmakers en andere stakeholders in het gebied waar het bedrijf is gevestigd. Zo'n systematiek ontbreekt momenteel en wordt door de sector in de toekomst als een belangrijk instrument gezien voor duurzame ontwikkeling bij een melkgeitenhouderij bedrijf die levensvatbaar is en draagvlak geniet in de samenleving.

De volgende punten zijn niet meegenomen omdat ze vallen buiten het kader van dit onderzoek:

- *Bestaansrecht van de sector*
Door enkele stakeholders werd aangevoerd dat de melkgeitenhouderij een nieuwe sector is en dat we ons kunnen afvragen of deze nieuwe sector wel gewenst is in het nu al door dieren overbevolkte Nederland, met alle huidige gevolgen voor milieu en klimaat. Daarbij roepen ze ook de vraag op of de geit wel past in het Nederlandse klimaat en landschap. Het onderzoek richt zich echter op de duurzame ontwikkeling van individuele melkgeitenbedrijven en onderzoekt dus niet het bestaansrecht van de sector als zodanig.
- *Groei van de geitensector*
De groei van de sector wordt vrij breed als ongewenst gezien, vanwege het gebrek aan milieuruimte en de verwachting dat andere veehouderijsectoren daarom al zullen moeten krimpen; het lijkt dan niet erg waarschijnlijk dat tegelijkertijd een andere veehouderijsector wel de ruimte zou krijgen om flink te groeien. De focus van dit onderzoek ligt echter op een verantwoorde ontwikkeling van het individuele geitenbedrijf, in diens eigen gebiedscontext; en niet de sturing van de groei van de sector als geheel.
- *Onderzoek Veehouderij en Gezondheid Omwonenden*
Ook het VGO-3-onderzoek blijft in dit project grotendeels buiten beschouwing, omdat de resultaten daarvan pas in 2023-2024 verwacht worden.

Hoewel deze punten geen onderwerp zijn van ons onderzoek, zijn ze wel een deel van de context waarin het onderzoek plaatsvindt, en waarmee ook individuele bedrijfsontwikkeling rekening zal moeten houden.

1.3 Waar gaat het om bij bedrijfsontwikkeling?

Het is goed om direct duidelijk te maken wat we verstaan onder 'bedrijfsontwikkeling', en waarom dat zo belangrijk is.

Het kan bij bedrijfsontwikkeling soms gaan om groei in omvang, maar dat hoeft niet. Een geitenbedrijf kan zeer uiteenlopende redenen hebben om te ontwikkelen via investeringen, bijvoorbeeld in:

- verduurzaming, zoals:
 - nieuwe milieu- en/of dierwelzijnvriendelijke stalconcepten
 - eigen opfok en huisvesting van jonge bokjes
 - vernieuwen/verbeteren van de huisvesting (van jonge en/of volwassen geiten)
- omschakeling van een intensieve bedrijfsopzet naar extensivering, kringlooplandbouw of biologische houderij
- verbetering van de arbeidsomstandigheden, zoals:
 - een nieuwe melkinstallatie
 - maatregelen om ammoniakemissie in de stal te reduceren
- groei in aantal dieren, van huidige onvolwaardige omvang naar een levensvatbare bedrijfsomvang
- ontwikkeling van nieuwe, premium zuivelproducten
- verdere doorgroei naar een intensieve houderij, met zo efficiënt mogelijk gebruik van ruimte, arbeid en schaarse grondstoffen
- nieuwe verdienmodellen, zoals:
 - ecosysteemdiensten
 - duurzaamheidsconcepten (bijvoorbeeld verwaarden van bokjes)
 - verbreding
 - korte ketens

1.4 Provincie belangrijke stakeholder

Voor de provinciale overheid is via wet- en regelgeving, onder andere de vergunningverlening, bepalend voor de ontwikkelingsmogelijkheden van geitenbedrijven. De geitensector wil een nieuwe aanpak ontwikkelen die resulteert in ontwikkelingsmogelijkheden voor individuele geitenhouders, en die tegelijkertijd de overheid ontzorgt door te borgen dat de ontwikkeling van de betreffende bedrijven op een duurzame manier plaatsvindt, binnen nog te definiëren kaders.

Uit een inventarisatie in de provincies Limburg, Noord-Brabant, Gelderland en Friesland in 2021 is gebleken dat bij provincies geen specifiek beleid is op de geitensector (afgezien van de bouwstop). De provincies staan open voor eigen initiatief van de sector om te komen met een plan. Een eventueel draagvlak binnen de provincies voor dat concept hangt vooral af van de uitslag van het eerdergenoemde VGO-onderzoek medio 2024 en van de mate waarin maatschappelijk draagvlak wordt verkregen voor de plannen van de geitensector. Dat maatschappelijk draagvlak heeft daarbij directe invloed op het politieke draagvlak binnen de provincies voor deze plannen.

1.5 Doel en beoogd resultaat van deze deelrapportage

In deze eerste fase van dit onderzoek is geïnventariseerd wat het beeld is van de wensen en eisen voor verduurzaming, mogelijke doelstellingen en 'hot topics' binnen die doelstellingen. Hiervoor zijn in 2021 en het voorjaar van 2022 gesprekken gevoerd met belangrijke stakeholders, zoals provincies, ngo's, sectorexperts en experts in maatschappelijk gedragen ontwikkeling. Zie bijlage 3 voor een lijst van

geïnterviewden. Er is geen onderzoek gedaan naar consumentenwensen. In dit rapport zijn eerst de wensen van de stakeholders beschreven en vervolgens zijn deze door de onderzoekers vertaald in doelstellingen.

Deze deelrapportage kan worden gebruikt als vertrekpunt voor de volgende fase van het onderzoek, waarin het beoogde sturingsinstrument voor verduurzaming verder zal worden uitgewerkt. Daartoe zijn al enkele hoofdlijnen aangegeven voor het in de volgende fase te ontwikkelen sturingsinstrument.

1.6 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de achtergrond van het begrip 'maatschappelijk draagvlak' en de waarden die daaraan ten grondslag liggen. In hoofdstuk 3 zijn de bevindingen uit de met de provincies en ngo's gevoerde gesprekken uiteengezet. Dat hoofdstuk is daarom nadrukkelijk uitsluitend een weergave van deze gesprekken en *niet* van de opvattingen of conclusies van de onderzoekers. In hoofdstuk 4 zijn de in hoofdstuk 3 genoemde uitdagingen vertaald naar concretere doelen voor de verdere verduurzaming van de melkgeitenhouderij om een gedragen ontwikkeling mogelijk te maken. Verder wordt in dat hoofdstuk ingegaan op het belang van een instrument en van borging van de behaalde resultaten. Hoofdstuk 5 beschrijft een aanpak om tot een duurzaamheidsprogramma te komen, waarbij rekening wordt gehouden met de grote variatie in bedrijven en omstandigheden (locatie en omgeving). Deze deelrapportage wordt afgesloten met enkele conclusies en aanbevelingen voor het vervolg.

1.7 Uitvoering

Het onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research, onderdeel van Wageningen University & Research. Een begeleidingsgroep vanuit het Platform Melkgeitenhouderij fungeert als klankbord voor de onderzoekers en leest mee met conceptrapportages.

2 Maatschappelijk draagvlak

2.1 Aanleiding

Uit de inventarisatie bij de provincies is duidelijk naar voren gekomen dat maatschappelijk draagvlak de cruciale factor is voor een positieve houding van provincies bij het meewerken aan concepten die, mogelijk via versnellingen, openingen kunnen bieden voor individuele, duurzame bedrijfsontwikkeling. Dit maatschappelijk draagvlak wordt mede gevoed en onderbouwd door aandachtspunten die de verschillende ngo's op de agenda hebben staan voor de geitenhouderij.

Om meer grip te krijgen op wat maatschappelijk draagvlak nu is, waaruit het bestaat en hoe je daaraan kunt werken, zullen we dat in dit hoofdstuk nader toelichten. Hierbij onderscheiden we de burger en zijn belangrijke maatschappelijke waardes, de ngo's en hun aandachtspunten en de interactie van deze partijen met de geitensector. De basis voor deze analyse zijn onze eigen inzichten, die mede zijn gevormd door in de afgelopen tien, twintig jaar bestudeerde literatuur. Zoals eerder aangegeven is niet expliciet gekeken naar het perspectief van consumenten.

2.2 Belang van voortdurende dialoog

Het is duidelijk dat maatschappelijk draagvlak voor bedrijfsontwikkeling niet maakbaar is tot een statisch eindbeeld, omdat je te maken hebt met uiteenlopende partijen en geregeld verschuivende perspectieven.

Dit leidt tot de insteek van bewegende doelen met betrekking tot verduurzaming, met steeds nieuwe inzichten uit de maatschappij, wetenschap en sector aangaande het betreffende onderwerp en de beoogde doelstellingen. Voortdurend moet worden ingespeeld op de nieuwste inzichten en moet worden gewerkt aan behoud van het maatschappelijk draagvlak.

De geitensector zal een duidelijke en concrete eigen visie op verduurzaming moeten hebben, waarbij radicale verbetervoorstellen gewenst zijn om openingen te krijgen voor ontwikkelingsruimte van individuele bedrijven.

Een voortdurende dialoog met de stakeholders is erg belangrijk, niet alleen landelijk, met diverse maatschappelijke organisaties, maar ook lokaal, met omwonenden.

Als je een goede stakeholderdialoog voert, kun je als sector beter verantwoording afleggen over de dingen die je doet, de keuzes die je maakt en de dilemma's waar je mee worstelt. Een ander voordeel van een goede dialoog is dat stakeholders wel degelijk van gedachten en gevoel blijken te kunnen veranderen als ze andere/nieuwe informatie ontvangen. Daarbij is zeker ook het gesprek met de geitenhouders zelf van belang: wat willen zij?

2.3 Perspectief van de burger

Om de burger te leren te begrijpen is het van belang om 'in zijn huid te kruipen'.

1. *Waarom zijn behoeften van burgers van belang?*

Als je geen rekening houdt met de burger dan verlies je misschien je 'recht' om te produceren. Je maakt samen gebruik van het platteland, in zekere zin vorm je samen een voedselketen, dus tot op zekere hoogte heeft de burger er iets over te zeggen hoe er geproduceerd wordt. Ook wil je als geitenhouder

graag erkenning en waardering voor wat je doet. Voldoen aan de wensen van de burger is daarmee een belangrijk element voor erkenning en waardering.

2. *Wat wil de burger?*

Wat zijn nu de wensen van de burger als het gaat om de melkgeitenhouderij? De geitenhouderij is voor de meeste burgers behoorlijk ver verwijderd van hun dagelijkse belevingswereld, en het is dan ook niet iets waarover zij een kant-en-klaar oordeel paraat hebben. Toch doet er voor veel burgers wel degelijk toe hoe het eraan toegaat in de geitenhouderij.

3. *De burger beoordeelt de houderij op basis van gevoel*

Zoals aangegeven is de veehouderij voor de meeste burgers 'ver van hun bed', wat tot gevolg heeft dat zij zich een abstract en ongenueanceerd beeld vormen van de sector (Trope et al., 2007). Als je een groep burgers vraagt naar hun wensen voor verduurzaming van de veehouderij, dan krijg je uiteenlopende antwoorden. De meeste burgers hebben ook niet de kennis om specifieke wensen te formuleren. En als je dezelfde groep burgers drie maanden later opnieuw vraagt, dan zouden de antwoorden waarschijnlijk weer anders zijn. Dergelijke vragen en de antwoorden geven echter wel een mooie impressie van het perspectief van de burger, omdat ze een concretisering zijn van de waarden die bij de burger leven. Die onderliggende waarden zijn wel constant en daardoor ook bruikbaar als richtlijnen bij het formuleren van wensen voor verduurzaming.

Burgers kijken vooral naar het geheel, en veel minder naar details. Het geheel moet een goed gevoel geven, wat betekent dat het voldoende invulling moet geven aan de waarden die voor de burger van belang zijn. Op basis van dat gevoel – van de onbewuste evaluatie op basis van waarden – wordt een houderijsysteem als geheel goedgekeurd of afgekeurd.

4. *Relevante maatschappelijke waarden voor de melkgeitenhouderij*

Rekening houden met de burger betekent dus: voldoende aandacht geven aan de waarden van de burger. Dat betekent: regelmatig serieus de vraag stellen of de uitkomsten voldoende in overeenstemming zijn met die waarden. En dus niet alleen de waarden van de burger meenemen zolang dat past bij de overige eisen.

De waarden (zie figuur 2.1) van waaruit de burger redeneert, en die gebruikt kunnen worden in een ontwerpproces zijn eerder beschreven voor Boogaard (2009) en door ons kort samengevat in de volgende begrippen:

- natuurlijkheid
- harmonie
- goede intenties

Deze drie waarden zijn een zo goed mogelijke indicatie van het huidige waardenpatroon van burgers in Nederland.¹ Toch is het moeilijk om als sector te varen op 'wat de burger wil', omdat die wensen nogal uiteenlopend en veranderlijk zijn. De kracht van de genoemde waarden is dat ze vrij stabiel zijn. Het is de basis van waaruit burgers redeneren als ze zich een oordeel vormen over de geitenhouderij.

Omwonenden

Als het gaat om een geitenbedrijf op een bepaalde locatie wordt de situatie opeens heel anders. Waarden spelen nog steeds een rol, maar ook belangen gaan dan een grote rol spelen. De burger vormt zich veel sneller een mening, en dus is ook het oordeel van de burger veel concreter. Dit geldt in het bijzonder voor omwonenden die in veel gevallen een eerste reactie zullen hebben in de trant van: 'Prima zo'n duurzame stal, maar wij wonen hier!' Maar ook bij burgers die niet in de buurt wonen wordt de oordeelsvorming anders wanneer er een specifieke context is. De situatie is nu niet meer abstract, maar juist concreet, en de burger krijgt een veel pragmatischer invalshoek.

¹ Boogaard (2009) noemt ook nog technologie/innovatie als waarde: de afkeer van industrialisatie betekent niet dat burgers tegen technologie en innovatie zijn: ze staan er zelfs welwillend tegenover.

Toelichting maatschappelijke waarden

- Perspectief van de burger: vooral beleving/emotie, dan eventueel pas feiten
- Natuurlijkheid
 - Respect voor dier, natuurlijk gedrag, gezonde dieren, natuur 'aanbieden'
- Harmonie
 - Rust en ruimte
 - Van grootschalig/industriële werken naar kleinere schaal (gezinsbedrijf), dieren die buiten lopen, veel boer-dier-contact
- Goede intenties
 - Niet alleen uit eigen (bedrijfs)belang keuzes maken, geen overlast veroorzaken, zo min mogelijk milieuschade, zorgvuldig productieproces

12

Figuur 2.1 Visie op waarden burger en maatschappelijk draagvlak

Natuurlijkheid

Natuurlijkheid staat voor een brede opvatting van dierenwelzijn. Voor de burger is niet alleen de fysieke gesteldheid van de geit van belang, maar gaat het daarnaast over respect voor de geit (intrinsieke waarde), zelfbeschikking en integriteit van de geit. Om hieraan te kunnen voldoen moet er volgens de kernpunten in de visie op 'dierwaardige veehouderij' van de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA), naast het gezond houden van de dieren en voorkomen van pijn en lijden, gezorgd worden voor een natuurlijke omgeving voor de geit, en de mogelijkheid tot het vertonen van natuurlijk gedrag. De RDA heeft hieraan onlangs ook aan toegevoegd het principe van het bereiken van een 'positieve emotionele toestand' van het dier.

Er is een breed scala aan elementen die bij kunnen dragen aan natuurlijkheid. De aspecten die eruit springen, doordat ze in de breedte gedragen worden, en doordat er vaak prioriteit aan gegeven wordt door burgers, zijn:

- De mogelijkheid om naar buiten te gaan, of anders zo veel mogelijk buiten naar binnen halen: daglicht, ruimte, frisse lucht, afwisseling/afleiding in de omgeving.
- Keuzevrijheid voor de geit op het gebied van ruimte/bewegen, voer en water.
- Natuur door het aanbieden van natuurlijke elementen: bomen, struiken, zand/aarde, gras.

Burgers zullen niet snel beginnen over een begrip als 'grondgebondenheid'. Wel komt uit veel studies naar voren dat burgers willen dat dieren naar buiten kunnen, zowel vanuit de waarde natuurlijkheid als vanuit harmonie/traditie.

Harmonie

Burgers hebben er behoefte aan dat boerenbedrijven een bijdrage leveren aan de identiteit van een regio of aan het Nederlandse platteland als geheel. Boerenbedrijven en het platteland worden niet alleen geassocieerd met voedselproductie, maar ook met rust en ruimte, gezelligheid, en een verbinding met vroeger (nostalgie, traditie).

Voor het gevoel van de burger moet geitenhouderij plaatsvinden op een boerderij (als tegenhanger van de fabriek). Op de boerderij staat, in de ogen van de burger, harmonie centraal. Die harmonie komt terug in:

- Een zekere vrijheid bij de boer; een zekere vrijheid bij de geit
- De boer zorgt goed voor zijn geiten; daar geeft de geit melk voor terug
- Geiten op een boerderij; met geiten in een landschappelijke natuurlijke omgeving

-
- Geiten als individu herkenbaar voor de boer, dit geeft vertrouwen in individuele aandacht en controle (onder andere tegengaan van massaliteit)

Ook produceren voor de regio is zeker een punt voor burgers en valt onder de waarde harmonie. Burgers willen graag een veehouderij die past in en in balans is met zijn omgeving.

Goede intenties

Het is voor de burger van groot belang dat er in de geitensector en in de dagelijkse bedrijfsvoering op de geitenbedrijven goede keuzes worden gemaakt. Zo moet er goed voor dieren gezorgd worden, moet schade aan milieu en omgeving beperkt worden, en moet het productieproces zorgvuldig worden ingericht. Hierbij passen ook zaken als voedselveiligheid en gezondheid. Echt grote zorgen over de gezondheid zitten waarschijnlijk vooral bij omwonenden van geitenbedrijven en veel minder bij de gemiddelde burger.

Het voorkomen van emissies, een vorm van milieuschade, valt eveneens onder de waarde 'goede intenties'. Tot enkele jaren geleden maakten de meeste burgers zich niet druk om emissies uit de veehouderij. In onderzoeken werd meestal alleen in algemene termen gesproken over het beperken van schade aan het milieu en goed voor de natuur zorgen. Pas door informatie, beelden en verhalen zijn burgers ook iets gaan vinden van emissies.

Het gaat de burger niet alleen om de uitkomsten van deze keuzes, maar ook om de intenties die achter de keuzes schuilgaan. Wat de burger verstaat onder 'goed doen', goede keuzes maken, is niet in vastomlijnde regels te vatten. De burger heeft een eigen logica waarmee processen en keuzes beoordeeld worden. In een poging om 'goed doen' concreet te maken, zou je kunnen zeggen dat de burger wil dat er gehandeld wordt vanuit: liefde voor dieren, passie voor het bedrijf, gastvrijheid, respect, trots, vertrouwen, openheid, vaardigheid en werklust. Dit leidt ertoe dat anderen niet onnodig benadeeld mogen worden.

2.4 Verbinding ngo's en burgers bij maatschappelijk draagvlak

Ngo's en burgers hebben verschillende wisselwerkingen die het maatschappelijk draagvlak beïnvloeden en kunnen sturen (zie figuur 2.2). De ngo's mobiliseren burgers als ze knelpunten zien die voor burgers belangrijk kunnen zijn. Daarmee zetten ze onderwerpen op de maatschappelijke en politieke agenda. Zo proberen ze ook de emoties die leven bij burgers te vertalen en concreet te maken.

Deze wisselwerking betekent dat ngo's niet automatisch namens burgers kunnen praten, maar zij hebben op belangrijke onderwerpen wel de beste verbinding met de beleefde waarden van de burgers op dat moment. Voor het formuleren van duurzaamheidsdoelstellingen, gekoppeld aan individuele bedrijfsontwikkeling, kunnen daarom juist de ngo's een belangrijk medium zijn, tussen burgers en de geitenhouderij, om in dialoog actuele onderwerpen om te zetten naar concrete verduurzamingsconcepten.

Het ligt voor de hand om de voortdurende dialoog te voeren met ngo's en niet rechtstreeks met burgers. De meeste burgers hebben weinig of geen kennis van de geitenhouderij en oordelen op basis van een algemeen gevoel. Ngo's zijn vaak veel beter ingevoerd in de details en hebben meer concrete ideeën over de gewenste vormen van veehouderij. Daarom is het niet voldoende om de waarden van de burger te kennen, maar zal de geitensector ook moeten achterhalen wat ngo's en andere partijen belangrijk vinden. Dit wordt nader in beeld gebracht in hoofdstuk 2.

Vanzelfsprekend is er een relatie tussen de waarden van burgers en de standpunten van ngo's. Deels komen die overeen, maar ngo's hebben ook hun eigen standpunten. Het mobiliseren van burgers kan echter alleen wanneer zij met hun standpunten (en in de communicatie) aansluiten bij de waarden van burgers. Ngo's zullen hun eigen opvattingen moeten kunnen 'verkopen' aan de burger. Het 'helpen' van het vormen van een mening van burgers is overigens niet voorbehouden aan ngo's. Ook sector- en ketenpartijen kunnen dat spel spelen.

Figuur 2.2 Waar kan de sector aan werken om tot gedragen ontwikkeling te komen via verdere verduurzaming van de geitenhouderij?

Deze figuur laat in stappen zien dat de doelstellingen voor een duurzame geitenhouderij beïnvloed worden door enerzijds het algemene gevoel van burgers, zoals we dat kort hebben samengevat in de drie maatschappelijke waarden Natuurlijkheid & Harmonie & Goede intenties, en anderzijds door de meer concrete eisen en wensen van maatschappelijke partijen (onder andere ngo's) en omwonenden.

3 Uitdagingen volgens stakeholders

Om zicht te krijgen op wat stakeholders belangrijk vinden om aandacht aan te besteden voor toekomstige doelstellingen bij ontwikkeling via verdere verduurzaming als geitensector is gesproken met provincies, ngo's en experts over hun wensen en eisen. Deze wensen en eisen bieden handvatten om tot formulering te komen van concrete doelstellingen voor verdere verduurzaming van individuele geitenbedrijven.

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de onderwerpen die in de genoemde gesprekken en uit de 'quickscan' van artikelen naar voren zijn gekomen (zie ook: Nico Bondt, 2022). Aan het einde van het hoofdstuk is een korte reflectie vanuit de onderzoekers opgenomen. In hoofdstuk 4 zijn de geïnventariseerde onderwerpen door de onderzoekers vertaald naar concrete verduurzamingsdoelstellingen voor de sector.

3.1 De geïnterviewden

- Eerst zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van provincies en ngo's. Bij de provincies ging het om ambtenaren van drie provincies met een bouw- of groeistop (Limburg, Gelderland en Brabant) en één provincie (Friesland) zonder een groeistop. Bij de ngo's betrof het individuele medewerkers. In deze eerste ronde zijn in totaal 12 gesprekken gevoerd.
- In een tweede gespreksronde zijn de benoemde uitdagingen voorgelegd aan een selecte groep van 5 wetenschappelijke experts met sector- en thematische kennis (markt, dierenwelzijn, milieu). Met hen zijn deze onderwerpen besproken en waar nodig aangevuld. Vervolgens is ook een zekere prioritering aangebracht.

Als check op de in de interviews genoemde issues heeft een 'quickscan' plaatsgevonden van gepubliceerde artikelen uit de periode 2012-2022. De focus hierbij was gericht op de *algemene publieke opinie* en dus niet op wat er in sectorvakbladen verscheen. De resultaten van deze quickscan zijn kort weergegeven in bijlage 1. Zie bijlage 2 voor de lijst van geïnterviewden.

3.2 Thema's en issues voor doelstellingen verduurzaming geitenhouderij

In de melkgeitenhouderij spelen er volgens de geïnterviewden verschillende onderwerpen en dilemma's die in aanmerking komen voor verdere verduurzaming. In deze analyse zijn deze onderwerpen ingedeeld volgens drie hoofdthema's: 'mens', 'dier' en 'milieu'.

Bij het thema 'mens' werden onderwerpen genoemd als gezondheid, transparantie en een gewenste focus op duurzaamheid. Bij 'dier' werden genoemd: natuurlijk gedrag, kleinschaligheid en goede zorg. Bij 'milieu' noemden de geïnterviewden vooral biodiversiteit en emissies. Deze onderwerpen worden hierna verder toegelicht.

Duurzaamheid algemeen

De geitenhouderij wordt door diverse geïnterviewden betiteld als 'kostprijs gedreven', waarbij het dierenwelzijn gemakkelijk in de knel kan komen. Meer toegevoegde waarde leveren ('beter verdienmodel') en hechtere samenwerking in de keten worden aangedragen als een duurzamere oplossingsrichting. Een rol als natuurbeheerder zou in zo'n duurzamer plaatje passen. Ook wordt opgemerkt dat de sector niet of slechts zeer beperkt verder zou mogen groeien.

Bij duurzame landbouw wordt gedacht aan: minder bestrijdingsmiddelen, natuurinclusief, goed voor het milieu, dierenwelzijn en economisch perspectief.

Mens - Gezondheid

Het issue gezondheid komt veruit het meeste aan bod in de publieke opinie de afgelopen 10 jaar, met name in relatie tot het risico van Q-koorts en longontsteking. Er is bij de geïnterviewden behoefte aan duidelijkheid over het werkelijk verband tussen geiten en het risico op longontsteking. Daarnaast is het de vraag of het gevaar van Q-koorts echt is geweken nu er een vaccinatieplicht is. Er zijn twijfels over de controle en handhaving.

Mens - Transparantie

Hoe transparant zijn de geitensector en zijn ondernemers? Uit de gesprekken met geïnterviewden blijkt dat dit een onderwerp is om rekening mee te houden. Men beschouwt de geitensector als gesloten. Een van de geïnterviewden geeft aan na het project 'Vooruit met de geit' in 2012-2013 'niks meer gehoord te hebben'. Transparantie speelt op allerlei niveaus. Van de individuele boer die zijn bedrijf letterlijk wat meer kan 'opengooien' voor de burger, tot de sector die relevante en juiste cijfers en feiten presenteert. Volgens de geïnterviewden helpt een open houding naar buiten.

Dier - Natuurlijk gedrag

Dit onderwerp werd veel benoemd in de gesprekken met ngo's. Past een geit eigenlijk wel goed in Noordwest-Europa? Hij kan hier immers niet in de bergen lopen waar voldoende klimmogelijkheden zijn. Een geit wil veilig kunnen liggen op een hoge plek. Maar of liggen op stro nu per se de juiste keuze is? Experts wijzen erop dat beton wellicht een goed alternatief is. Een geit wil namelijk ook zijn warmte kwijt kunnen.

Dier - Kleinschaligheid

De geïnterviewden benoemen de wens om naar minder grootschalige, minder intensieve bedrijven te gaan. Minder dieren 'op een kluitje' vindt men beter vanuit het oogpunt van dierziekten. Nadeel is dat emissies bij een extensiever houderijsysteem vaak juist groter zijn. Ook vanuit het oogpunt van de mens wordt voor minder grootschaligheid gepleit. Te veel dieren per vierkante meter vergroot de infectiedruk en vormt daarmee een risico voor de omgeving. Sinds de Q-koorts is de geitensector drie keer zo groot geworden. Enkele geïnterviewden vragen zich af of wel voldoende rekening wordt gehouden met de volksgezondheid.

Dier - Goede zorg

De dieren goede zorg bieden is een veelomvattend begrip. Aandachtspunten zijn volgens de geïnterviewden onder andere de zorg voor jonge dieren en dan met name de bokjes. Het 'slepen' met deze jonge bokjes wordt als niet wenselijk gezien. Ook is het zaak om lammerensterfte zo laag mogelijk te houden. Goede zorg betekent ook een goede ziektepreventie en het bieden van medische zorg. De dieren dienen gezond te zijn (aandachtspunt uiers en poten). Een laag antibioticagebruik is wenselijk.

Milieu - Biodiversiteit

Provincies stellen dat de eventuele 'doorontwikkeling' van de melkgeitenhouderij zal moeten passen bij hun omgevingsvisies. Daarbij worden genoemd: duurzaam, 'zo natuurlijk mogelijk', natuurinclusief, grondgebonden, biodiversiteit. Wat al deze begrippen concreet betekenen was door de provincies nog niet verder uitgewerkt.

Milieu - Emissies

Enkele geïnterviewden noemen expliciet de emissies: die moeten worden beperkt onder andere vanuit klimaat oogpunt. Benoemd wordt dat in de provincie Noord-Brabant, afhankelijk van de ligging van het bedrijf ten opzichte van natuurgebieden, de komende jaren tot 70% ammoniakreductie verplicht wordt. Verder worden door de geïnterviewden de volgende vragen gesteld: Zijn er – in een potstal – brongerichte maatregelen denkbaar? Moet de geitenhouderij eigenlijk wel vasthouden aan zijn potstal of zijn er wellicht betere alternatieven? Welke kringloopmaatregelen zijn haalbaar: voer uit eigen regio, mestafzet in eigen regio?

3.3 Benoemde lastige dilemma's

Door verschillende geïnterviewden is gesproken over de verschillende facetten binnen een thema en de onderlinge verbanden en/of tegenstrijdigheden daarin. Genoemde voorbeelden zijn:

Mens

- Volksgezondheid is heel belangrijk, maar een goed dierenwelzijn is ook een belangrijke randvoorwaarde. Je kunt dus niet zomaar inleveren op dierenwelzijn, omdat het 'nodig' is voor de volksgezondheid. Je zult dan naar andere manieren moeten kijken om beide zaken goed te regelen. Je kunt de geiten, vanwege ziekte en gezondheidsrisico's voor de volksgezondheid, wel in hermetisch gesloten stallen gaan houden, maar dat is ook niet gunstig voor de gezondheid van de dieren omdat hun weerstand mogelijk zal afnemen.
- Wie in de nabijheid van een geitenstal woont, loopt volgens enkele geïnterviewden wel 50% meer kans op een longontsteking. Dat zou blijken uit een rapport van onder meer NIVEL (Nederlands instituut voor onderzoek van de gezondheidszorg) en RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) in 2018. Er loopt nog steeds een landelijk vervolgonderzoek (VGO-3), waarvan de uitkomsten nog niet bekend zijn, als gevolg van vertraging door de COVID-crisis. Daarmee is er nog steeds geen duidelijkheid over de oorzaak van het verhoogd risico op longontsteking. Geitenhouders zien het graag opgehelderd. Er hangt nu een deken van verdenking. Dit betekent dat veel provincies uit voorzorg een geiten-/bouwstop hebben afgekondigd. Voor geitenhouders in die provincies rest niets anders dan de eindresultaten van het onderzoek af te wachten.
- De Q-koorts heeft ervoor gezorgd dat de opvattingen over de geitenhouderij van sommige mensen nog steeds zijn getekend door de ervaringen van destijds. Als een geitenhouder in gesprek gaat met omwonenden voor ontwikkeling van zijn bedrijf, dan is vaak het enige antwoord dat hij krijgt: 'Ik wil dit niet.' Aan de andere kant stelt de geitensector teleur omdat geitenhouders volgens enkele geïnterviewden onvoldoende het gesprek aangaan met omwonenden.

Dier

- Waarom gaat de (gemiddelde) melkgeit eigenlijk niet naar buiten? Er is oprechte verbazing bij diverse geïnterviewden: is weidegang in de praktijk echt niet mogelijk? Hermetisch gesloten stallen zouden misschien gunstig kunnen zijn voor emissies van bijvoorbeeld fijnstof of ammoniak, maar het is niet wenselijk voor de geit. Er zal weidegang of ten minste een uitloop naar buiten moeten zijn, zo vindt men. Voor de beleving van de burger vindt men het houden van geiten op stro het beste. Maar of het voor die geiten altijd zo ideaal is? Er zijn volgens geïnterviewden redenen om daar aan te twifelen. Er worden een aantal aannames gedaan op basis van het natuurlijk gedrag van oorspronkelijke geiten. We weten niet precies hoe je dit moet interpreteren voor die dieren die hier nu in andere productieomstandigheden leven. Beseft men wel dat die in een hele andere context worden gehouden waarbij veel melk wordt geproduceerd en dieren een veilig onderkomen hebben met voer en water in overvloed?
- De geit komt van oorsprong veel voor in de bergen en rotsachtige ondergrond. Het laten weiden van geiten in Nederland komt daarom niet direct overeen met het natuurlijke gedrag van geiten. De melkgeitenhouderij, met de dieren permanent op stal, is volgens een geïnterviewde in feite 'intensieve veehouderij'.
- In het houden van grote aantallen geiten zit volgens geïnterviewden een risico, namelijk dat het management meer op het niveau van een groep dieren plaatsvindt dan op individueel dierniveau. Dat stemt niet overeen met het beeld van veel mensen van het dier als individu en voelend wezen. Steeds meer mensen zijn namelijk geneigd om het dier te zien als een individu met allerlei persoonlijke eigenschappen. Daar moet je in de sector ook aan tegemoetkomen. Bij koeien kan dat. Die worden individueel herkend en geiten hebben ook wel een nummer in, maar het management gaat toch vooral groepsgewijs, zoals bij een koppel kippen. Daar zit ook een risico in relatie tot maatschappelijke acceptatie, met name dat intensieve, die instrumentalisering van het dier. Binnen de geitenhoeder ziet men dat nog niet zo, maar de ngo's zien dat wel zo.
- De opfok en verzorging van bokken is volgens geïnterviewden voor de geitensector een lastig probleem. De opfok van bokjes is voor geitenhouders een kostenpost. Ook de bokjes horen echter bij de melkgeitenhouderij en het is maatschappelijk niet acceptabel om bokjes meteen na de geboorte te doden.
- Er worden volgens geïnterviewden veel eisen gesteld door maatschappelijke organisaties en daar hangt een prijskaartje aan. Dus zal er ook naar het verdienmodel moeten worden gekeken.

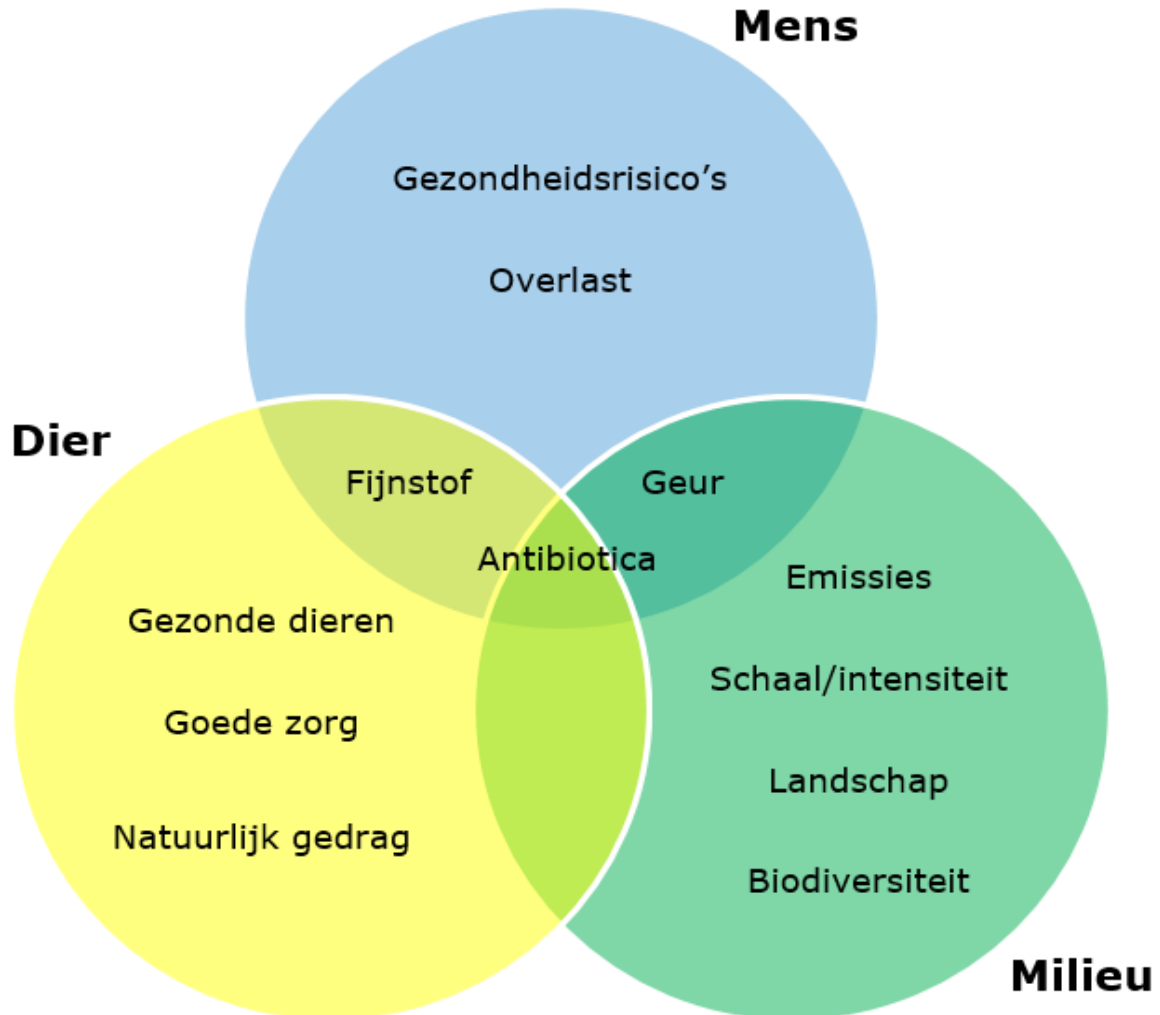
Milieu

- Wat zou natuurinclusief moeten betekenen voor de melkgeitenhouderij? Geitenhouders kunnen zeker iets doen met erfbepanting, nestkastjes en de ruimte om het bedrijf parkachtig in te richten. Voor de inpassing in de omgeving is dat heel belangrijk, maar een van de geïnterviewden acht het effect daarvan op milieu en biodiversiteit marginaal.
- Het is heel goed om emissies te verminderen. Maar wat kan je doen? Inzet van een luchtwasser? Maar hoeveel ammoniak en methaan komt er nu precies vrij en welke factoren spelen een rol bij de emissie van ammoniak vanuit de geitenhouderij? Je moet volgens een geïnterviewde meer gaan meten om relevante informatie te verkrijgen. Pas daarop gebaseerd kan je nadenken over een mogelijke aanpassing van je stalsysteem.
- Aandacht voor afwentelingseffecten is volgens een geïnterviewde ook nodig. Een voorbeeld hiervan is dat het dierenwelzijn kan toenemen door meer buitenuitloop van de dieren. Dit kan leiden tot meer overlast en risico's voor de omgeving, bijvoorbeeld door stank of fijnstof. Hoe ga je hiermee om? Wat voor het ene goed is kan nadelige effecten hebben voor het andere.
- Als extra aandachtspunt wordt door geïnterviewden vaak gewezen op het sterk toenemende aantal dieren op bedrijven wat het beeld oproept van een grootschalig en/of intensief bedrijf, waarbij geïnterviewden zorgen uiten over de risico's voor de volksgezondheid, het welzijn van de individuele dieren en de grotere kans op milieuproblemen. Dit heeft in zich dat men bedrijven die intensief en/of grootschalig worden, extra strenge eisen op zou willen leggen met striktere handhaving om de genoemde zorgen weg te kunnen nemen. Sommige stakeholders zijn daarbij zoekende naar concrete grenzen/normen voor individuele bedrijven om hier paal en perk aan te kunnen stellen en daarmee de verwachte overlast te kunnen beperken.

Tot zover de weergave van de bevindingen uit de interviews. Hierna volgen nog enkele reflecties vanuit de onderzoekers.

Integraal verband

Uit het onderdeel 'benoemde lastige dilemma's' zien we dat vele onderwerpen verband met elkaar houden en/of elkaar beïnvloeden bij veranderingen in de bedrijfsvoering. In figuur 3.1 zijn deze verbanden schematisch weergegeven. De onderwerpen fijnstof, geur en antibiotica zijn in deze figuur bewust toegevoegd om te laten zien dat de aandachtsgebieden Mens, Dier en Milieu elkaar op zulke punten duidelijk overlappen.

Figuur 3.1 Verbanden tussen verduurzamingsthema's

Veel is nog onbekend

Met name de experts gaven aan dat er nog veel niet bekend is als het gaat om de behoeften van de geit. De gebruikelijke potstal met stro ziet er bijvoorbeeld heel mooi uit, maar het is de vraag of een geit echt zo graag in stro wil lopen; misschien kan het stro als knabbelmateriaal ook prima op een andere manier worden aangeboden. En wat zijn eigenlijk de emissies² uit een potstal?

Onbekendheid is er ook nog steeds over het verband tussen geitenhouderij en longontsteking. De GGD adviseert nu landelijk een afstand van 2 km van geitenbedrijven tot gevoelige locaties, maar de uitkomsten van VGO-3-onderzoek worden pas in 2023-2024 verwacht. De hoop is dat er dan ook duidelijkheid komt over de vraag op welke wijze de geitenhouderij direct of indirect de oorzaak is van de extra longontsteking, en (zo ja) wat daaraan gedaan kan worden.

² In emissieberekeningen met het rekenmodel NEMA, ten behoeve van rapportage aan de Europese Commissie en de Verenigde Naties wordt overigens wel gerekend met emissiecijfers, ook van de geitenhouderij. Deze emissiecijfers zullen de komende jaren naar verwachting nader worden aangescherpt, op basis van nieuwe metingen.

4 Doelstellingen voor de geitenhouderij

In dit hoofdstuk zijn de in hoofdstuk 3 door geïnterviewden en andere stakeholders als belangrijk genoemde uitdagingen door de onderzoekers vertaald naar concretere doelen voor de verdere verduurzaming van de melkgeitenhouderij om gedragen ontwikkeling mogelijk te maken. Vervolgens wordt ingegaan op het belang van een instrument en van de borging van de behaalde resultaten van de verduurzaming.

4.1 Verduurzamingsdoelstellingen

Het streven is om drie algemene doelstellingen (lichtblauw) te realiseren, die nader zijn uitgewerkt in negen specifieke doelstellingen (oranje) (zie figuur 4.1). De algemene doelen vormen de kern: een goede buur zijn, zorg voor de dieren en zorg voor natuur, milieu en landschap. De algemene doelen zijn geformuleerd vanuit het maatschappelijk perspectief. De specifieke doelen (oranje) betreffen het concrete doel dat in de sector gerealiseerd zou moeten worden.

Het gaat hier om een voorstel vanuit het onderzoek, op basis van de gevoerde gesprekken. Dit voorstel zal nog in de sector en bij andere stakeholders getoetst moeten worden.

Ten slotte is belangrijk dat de verduurzaming een voortdurende dialoog veronderstelt, op landelijk niveau met maatschappelijke organisaties en op lokaal niveau bovendien met omwonenden. In de figuur is deze dialoog weergegeven als een soort fundament onder de overige doelstellingen.

Figuur 4.1 Concretisering gewenste doelen verduurzaming voor gedragen ontwikkeling

4.2 Van doelstelling naar handelingsperspectief

De verduurzamingsdoelstellingen kunnen worden vertaald naar maatregelen, voor realisatie in de praktijk. Daarbij dient ook een kritische prestatie-indicator (KPI) te worden gedefinieerd om het beoogde resultaat daadwerkelijk te kunnen meten. Ook een stakeholder buiten de sector zou de KPI's kunnen gebruiken om de verduurzaming te toetsen.

In de volgende figuren 4.2, 4.3 en 4.4 is een *eerste aanzet* weergegeven voor het verder uitwerken van een algemeen doel naar concreet door een individuele geitenhouder te nemen 'maatregelen'. De bij de doelstellingen behorende KPI's zijn op dit moment nog niet concreet geformuleerd.

Figuur 4.2 Mogelijke maatregelen bij doelstelling 'Een goede buur zijn'

Figuur 4.3 Mogelijke maatregelen bij doelstelling 'Zorg voor de dieren'

Zorg voor natuur, milieu en landschap

Algemeen doel	Specifiek doel	mogelijke maatregelen
Zorg voor natuur, milieu en landschap	Verbeteren biodiversiteit	Gerichte maatregelen op erf en areaal van bedrijf
	Landschappelijke inpassing	Gerichte maatregelen landschappelijke inpassing bedrijf
	Beperken schaal / intensiteit	Grenzen aan omvang bedrijf of locatie
	Beperken van emissies	Stimuleren grondgebondenheid
		Energie opwekken eigen bedrijf
		Beperken emissies (NH ₃ , CH ₄ , fijnstof)

Figuur 4.4 Mogelijke maatregelen bij doelstelling 'Zorg voor natuur, milieu en landschap'

4.3 Doelen staan centraal, niet de maatregelen

Uit de inventarisatie van uitdagingen is naar voren gekomen dat stakeholders het belangrijk vinden dat op hun onderwerpen doelgericht stappen worden gezet in verduurzaming. Daarbij gaat het hen er vooral om dat daadwerkelijk bepaalde algemene en/of specifieke doelen worden gerealiseerd. Een algemeen doel is bijvoorbeeld dat het belangrijk is als individuele geitenhouder om 'een goede buur te zijn'. Een specifiek doel daarbij is het 'beperken van gezondheidsrisico's' en het 'beperken van overlast voor omwonenden'.

5 Bouwstenen voor het verduurzamingsinstrument

In dit hoofdstuk wordt een aanpak verkend die gebruikt zou kunnen worden om tot een verduurzamingsinstrument te komen, dat rekening houdt met de grote variatie in type bedrijven in de sector (ieder bedrijf is anders) en de verschillende omstandigheden van deze bedrijven (locatie en omgeving), en dat tevens kan dienen als hulpmiddel in de dialoog met belanghebbende partijen.

5.1 Impact bouwstop en middel naar beweging

Als de geitensector verder wil werken aan de verdere verduurzaming van melkgeitenbedrijven, dan is het belangrijk om rekening te houden met de verschillen tussen de individuele bedrijven en de context van het gebied waarin deze gevestigd zijn.

Ook de impact van de langdurige bouw-/geitenstops is van belang:

- Hoeveel bedrijven zijn zwaar benadeeld door de geitenstops?
- Welke nadelige gevolgen ervaren deze bedrijven?

Om in een gebied of Provincie beweging te krijgen, kan het relevant zijn om scenario's uit te werken voor een verkenning naar de ruimte voor individuele bedrijfsontwikkeling, via een eventuele verdere verduurzaming van individuele geitenbedrijven.

5.2 Scenario's als hulpmiddel voor dialoog

De sector bestaat uit een optelsom van individuele geitenbedrijven, met verschillende soorten ondernemers, bedrijfstypes en manieren van bedrijfsvoering. Ook de omgeving van deze bedrijven verschilt, als het gaat om de buurt, de omwonenden, het landschap en de natuur.

Dit vraagt inzicht in verschillende opties, voor verschillende bedrijven, in verschillende omstandigheden. Het gebruik van scenario's voor verduurzaming kan hierbij helpen. Bij een verdere uitdieping kunnen scenario's:

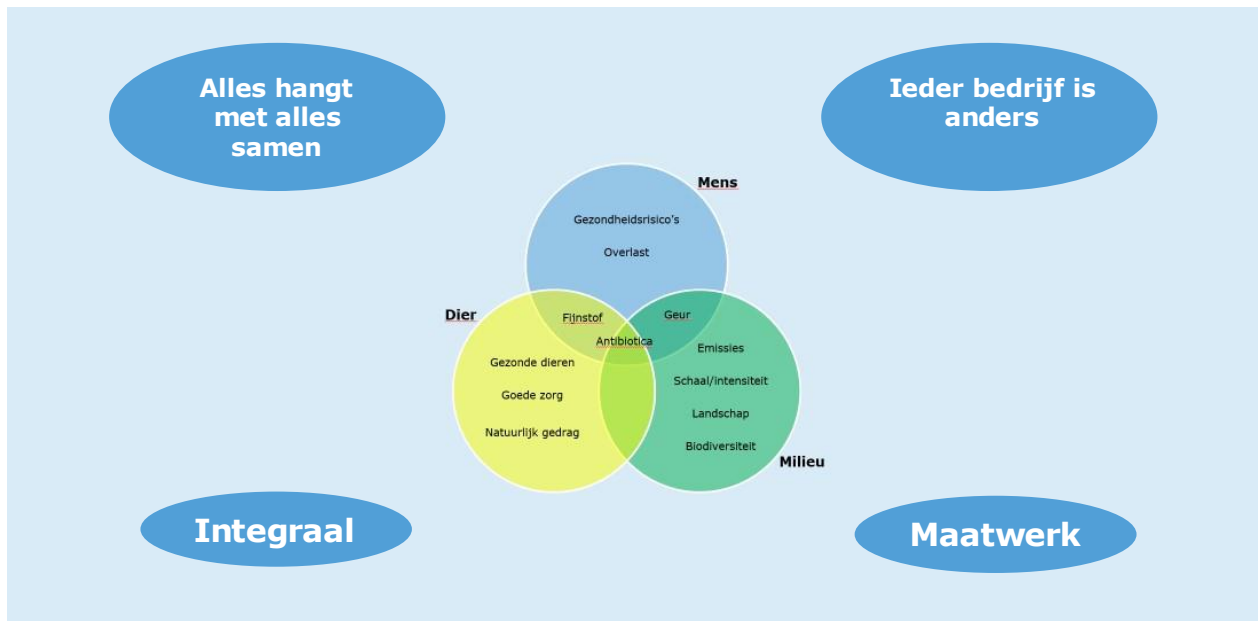
- Ruimte creëren in het denken bij de betrokken stakeholders
- Openingen creëren voor potentiële ontwikkeling als sector/geitenhouder
- Breedte van in te zetten opties inzichtelijk maken voor de geitenhouder

Om als individuele geitenhouder of als sector draagvlak te creëren voor bedrijfsontwikkeling is een voortdurende dialoog nodig met de verschillende stakeholders, zoals de buurt, de provincie en de maatschappij als geheel. Voor een effectieve dialoog zijn belangrijk een open houding, transparantie, een werkelijke dialoog en deelname van de juiste stakeholders.

In zo'n dialoog kunnen scenario's worden ingezet, waarbij aan verschillende stakeholders inzicht kan worden gegeven in de volgende manieren waarop duurzaamheidsdoelen en -maatregelen impact kunnen hebben, op diverse groepen in de maatschappij:

- burgers: inschatting in hoeverre het aansluit bij de maatschappelijke waarden (beeldvorming, beleving)
- ngo's: inschatting in hoeverre het aansluit bij de eisen en wensen op het gebied van mens, dier en milieu
- geitenhouders: inschatting in hoeverre het impact heeft op de bedrijven (volhoudbaarheid van de bedrijfsvoering).

Hierdoor wordt ook duidelijk dat het beeld van een sector niet een-op-een hetzelfde is als het individuele bedrijf met zijn eigen kenmerken in zijn eigen omgeving. Verder kunnen faseverschillen in individuele bedrijfsontwikkeling van bedrijven hiermee verder worden verduidelijkt.

14

Figuur 5.1 Het dialoogproces in beeld rond aspecten van verduurzaming en ontwikkeling van een individueel bedrijf

5.3 Waarom een instrument?

In de gesprekken is gebleken dat stakeholders het risico zien op een grote, ongecontroleerde inhaalslag aan bedrijfsontwikkeling bij individuele bedrijven medio 2024. Dit nadat de uitkomsten van het VGO-3-onderzoek bekend zijn (afhankelijk van de uitkomsten). Een mogelijke acute inhaalslag van de productie kan leiden tot flinke prijsdalingen omdat de markt deze groei niet direct kan opvangen. Een ongecontroleerde groei zal ook invloed hebben op het maatschappelijk draagvlak, wat invloed heeft op de politieke wil van de provincie om individuele bedrijven ontwikkelingsruimte te geven. Om deze redenen willen zowel de geitensector als de provincies een mogelijke acute inhaalslag en ongecontroleerde uitbreiding na het einde van de standstill graag voorkomen. Via dit deelonderzoek wil de geitenhouderij sector als 1e stap verkennen op welke wijze zij zelf hierop mogelijk regie kan nemen.

Twee voorbeelden van eerder gebruikte instrumenten voor verduurzaming

De provincie Noord-Brabant heeft een instrument ontwikkeld, waarmee de verduurzaming van de veehouderij wordt beoordeeld: de 'Brabantse Zorgvuldigheidsscore Veehouderij' (afgekort: BZV). Veehouders die willen uitbreiden moeten voor het aanvragen van een omgevingsvergunning eerst online de BZV invullen. Door het invullen zien de veehouders hoe zij ervoor staan en kunnen ze scenario's maken om te toetsen met welke maatregelen zij de voor de gewenste ontwikkelruimte vereiste BZV-score kunnen halen. Uiteindelijk dienen ze de aanvraag voor de omgevingsvergunning in, waarbij het BZV-rapport wordt bijgevoegd.

Een ander instrument voor verdere verduurzaming is 'On the Way to PlanetProof'. Dit is een onafhankelijk keurmerk dat aan de consument laat zien dat je een product koopt dat extra duurzaam is geproduceerd en daardoor een betere keuze is voor mens, dier en milieu. Met het keurmerk kunnen ondernemers in hun sector stap voor stap verduurzamen. Het keurmerk is er voor onder andere zuivel, eieren, groente en fruit. Producten met dit keurmerk voldoen aan diverse bovenwettelijke eisen op het gebied van energie en klimaat, bodem en bemesting, dierenwelzijn, diergezondheid en biodiversiteit.

Een volgende stap in dit deelonderzoek zal zijn om door middel van het omzetten en concreter maken van de in hoofdstuk 3 benoemde algemene en specifieke doelen naar maatregelen en indicatoren. Een onderdeel in die volgende stap is de verkenning naar een nog te ontwerpen/te bepalen instrument dat inzichtelijk kan maken hoe de verbinding tussen algemene doelen gekoppeld worden aan maatregelen en indicatoren per bedrijfssituatie. Hiermee hebben alle betrokkenen een middel in handen om samen te werken aan een gecontroleerde bedrijfsontwikkeling op maat.

Een voorbeeld van zo'n instrument is de Brabantse Zorgvuldigheidsscore Veehouderij (BZV). Via de BZV wordt ruimte gecreëerd voor individuele bedrijfsontwikkeling als de veehouder bepaalde zaken beter regelt dan het wettelijk minimum. Met een dergelijk instrument kan de provincie de verduurzaming van individuele geitenbedrijven optimaal sturen op basis van de kernpunten uit zijn omgevingsvisie. Voor ngo's biedt zo'n instrument een handige kapstok om met de overheid en/of de sector in gesprek te gaan over het behalen van verdere duurzaamheidsdoelen.

5.4 Borging van resultaat

Voor alle betrokkenen, geitenhouders, provincies en ngo's, is het belangrijk dat er zicht is op de wijze waarop eventuele afspraken over te nemen maatregelen per doelstelling ook daadwerkelijk inzichtelijk gemaakt worden en waar nodig gecontroleerd en geborgd worden.

Na een concrete invulling van de doelstellingen (middels KPI's en/of specifieke maatregelen) zal in een vervolgstap van dit project aandacht worden besteed aan de wijze waarop de uitvoering kan worden geborgd. Daarbij kan gekeken worden naar:

- wat bestaande certificaten al kunnen bieden in en om de sector, zoals KwaliGeit, Maatlat Duurzame Veehouderij en dergelijke
- welke borgingssystemen in andere sectoren al regelen wat in de geitensector ook geregeld zou moeten worden, zoals bij BZV, On the Way to PlanetProof en Beter Leven melkkoeien
- wat daarna nog extra nodig is om uiteindelijk de juiste borging te realiseren. Deze borging dient maatschappelijk gedragen te zijn en voor de sector nog praktisch uitvoerbaar en betaalbaar. Daarnaast zal de borging ook onafhankelijk, gelijkwaardig en transparant moeten zijn.

Deze borging is de kern van de volgende uitwerkingsstap van dit onderzoek.

5.5 Uiteenlopende opties voor verduurzaming

'Verduurzamingsopties kunnen worden in gedeeld naar de mate van impact op de bedrijfsvoering van de individuele melkgeitenhouderijbedrijven, waarbij ook een toenemend effect op duurzaamheid wordt gerealiseerd. In het basispakket is de impact op het geitenbedrijf relatief beperkt, in het proactief pakket is die impact duidelijk groter en bij het transformatiepakket is de impact het grootst. Zie de volgende paragraaf over het beoordelen van maatregelen.

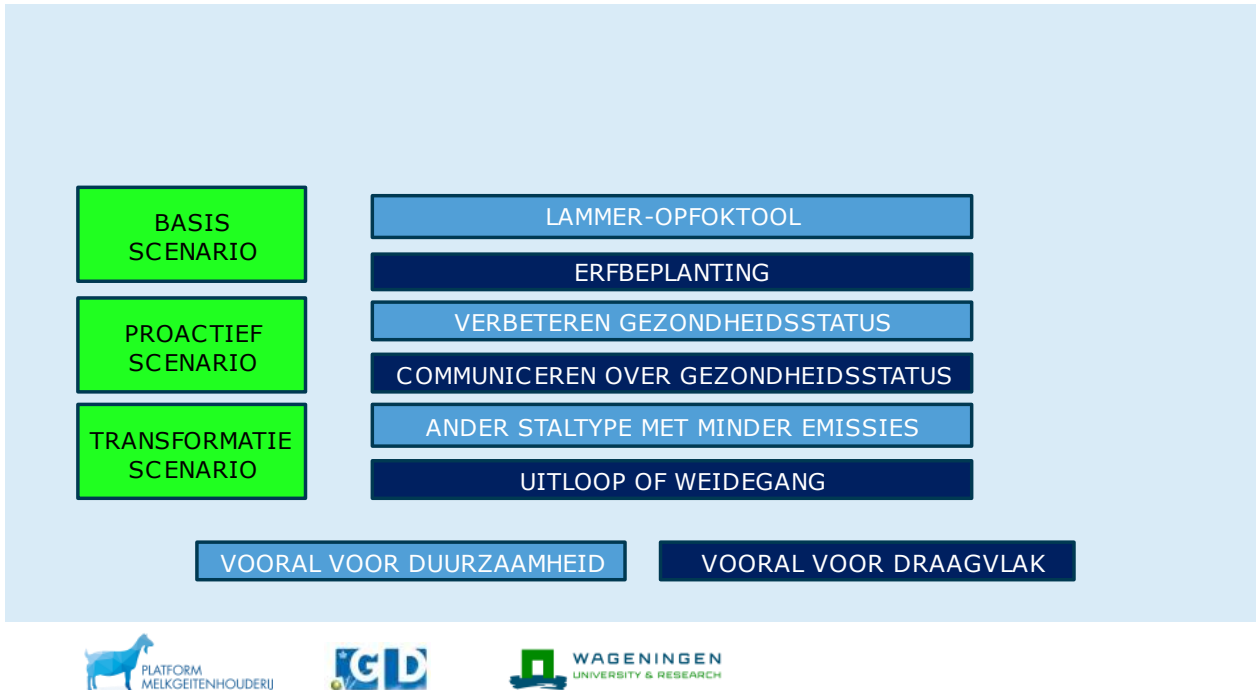
Een bedrijf kan zo een keuze maken uit verschillende ambitie-'pakketten' van doelstellingen:

- **Basispakket:** in principe realiseert ieder bedrijf minimaal dit niveau van verduurzaming (oftewel: alle doelstellingen die in dit pakket zitten)
- **Proactief pakket:** waarbij een flinke extra stap gezet wordt, boven op het niveau van het basisscenario
- **Transformatiepakket:** waarbij fundamenteel andere stappen gezet worden, in vergelijking met het proactieve scenario

Zo kan een bedrijf met een mix van opties uit de drie pakketten een concrete invulling geven aan de verdere verduurzaming. Daarbij kan per optie worden aangegeven aan welk element die betreffende optie vooral bijdraagt: primair duurzaamheid of (vooral ook) maatschappelijk draagvlak? Zie figuur 5.2 voor een voorbeeld.

Overwogen kan worden om extra eisen te stellen aan nieuwkomers in de sector, die bijvoorbeeld meer doelstellingen moeten realiseren uit het proactief of transformatiepakket. Ook zouden hogere eisen kunnen worden gesteld aan bedrijven die verhoudingsgewijs weinig grond hebben en/of relatief grootschalig zijn. Voor deze bedrijven ligt de lat hoger en bovendien zouden hogere eisen kunnen worden gesteld aan de borging van de resultaten. Ten slotte zullen ook extra eisen moeten worden gesteld als dat nodig is voor het gebied waarin het bedrijf gelegen is.

Bij alle doelstellingen zou moeten gelden dat gestreefd wordt naar continue verbetering; een expertgroep zou elke twee jaar kunnen beoordelen welke doelstellingen en streefwaarden bijgesteld moeten worden.

Figuur 5.2 Voorbeeld uitwerking scenario's met focus op duurzaamheid en draagvlak

Erfbeplanting is een voorbeeld, waarbij het goed zou zijn dat iedereen dat gaat doen, als basis. Het economische effect op de volhoudbaarheid van het individuele geitenbedrijf is gering, terwijl het een grote uitstraling kan hebben op de burger in de omgeving.

5.6 Beoordelen van maatregelen

In het onderzoek is naar voren gekomen dat eventueel in te zetten maatregelen niet automatisch hetzelfde beoordeeld worden door allerlei betrokken stakeholders. Het gaat daarbij om de beoogde effecten op burgers, ngo's en het economische effect op de geitenbedrijven. Om hier meer grip op te krijgen worden bij de verdere uitwerking doelen en maatregelen beoordeeld op de verwachte effecten op drie verschillende groepen:

- burgers
- ngo's
- geitenhouders

Figuur 5.3 laat zien hoe maatregelen beoordeeld kunnen worden op hun bijdrage aan een of meer duurzaamheidsthema's, en op hun effectiviteit, vanuit de drie genoemde perspectieven.

Maatregelen ten behoeve van diverse scenario's

Maatregel	Bijdrage aan doelen	Effect op burgers	Effect op Ngo's	Effect op geitenhouders
Uitloop	Ruimte voor natuurlijk gedrag	+	0	0
Monitoring zoönose	Beperken gezondheidsrisico's	0	+	+
Zonnepanelen	Beperken van emissies	+	+	+
Erfbeplanting	Verbeteren biodiversiteit; landschappelijke inpassing	+	+	+
Ander type stal	?	?	?	?

37

Figuur 5.3 Voorbeeld uitwerking verschillende maatregelen

Zie ook bijlage 2, waarin te zien is op welke manier maatregelen zijn ingedeeld en beoordeeld.

Bij die beoordeling is ook expliciet de relatie gelegd met de 'Ketenvisie Melkgeitenhouderij' uit 2017/2018. In de volgende fase van het onderzoek zou onder meer gekeken kunnen worden naar de realisatie van de in de ketenvisie voorgestelde maatregelen. Overigens is deze ketenvisie destijds niet opgesteld door het Platform Melkgeitenhouderij maar alleen aangeboden aan het Platform. Waarschijnlijk zal de ketenvisie in 2023 door het Platform worden geactualiseerd en aangescherpt. Naar verwachting zullen in die geactualiseerde versie ook 'SMART'-gemaakte doelstellingen en prestatie-indicatoren (KPI's) worden toegevoegd.

6 Conclusies en aanbevelingen

Onderzocht is hoe geitenbedrijven het beste verder kunnen verduurzamen. Voor maatschappelijk draagvlak zijn uitdagingen geformuleerd, op basis van gesprekken met provincies, ngo's en experts. Vervolgens zijn deze uitdagingen vertaald in algemene en specifieke doelstellingen, met daarbij een aantal mogelijke maatregelen.

Tijdens dit onderzoek is duidelijk naar voren gekomen dat veel zaken nog onbekend zijn, zoals bijvoorbeeld de emissies uit de stallen en de precieze gedragsbehoeften van de geit. Hieraan wordt momenteel in de PPS Versnelling verduurzaming melkgeitenhouderij en in andere projecten hard gewerkt. De resultaten van die verschillende onderzoeken worden in de komende twee jaar verwacht.

Conclusies

Bedrijfsontwikkeling ligt gevoelig door onder andere de landelijke stikstofproblematiek en de onduidelijkheid over mogelijke risico's van de geitenhouderij voor de volksgezondheid. Dit heeft invloed op het huidige politieke en maatschappelijk sentiment en het draagvlak.

Ieder toekomstgericht bedrijf heeft ruimte nodig voor bedrijfsontwikkeling en vanzelfsprekend geldt dat ook voor geitenbedrijven. Dat betekent overigens niet dat de geitensector verder moet groeien, maar wel dat bedrijven mogelijkheden willen hebben om verder te verduurzamen. Als een geitenbedrijf bijvoorbeeld de jonge dieren beter wil kunnen huisvesten, of een nieuwe melkmachine wil gaan gebruiken, dan is daarvoor ruimte nodig. En als een bedrijf vlak voor de geitenstop nog maar werk kon bieden aan een halve arbeidskracht, dan kan een beperkte uitbreiding tot een volwaardig gezinsbedrijf zeer gewenst zijn.

Provincies hebben veelal geen specifiek beleid voor de melkgeitenhouderij. Ze staan open voor ontwikkeling van individuele geitenbedrijven, zodra er duidelijkheid is over het VGO-3-onderzoek én mits de sector een eigen plan voor versnelling van verduurzaming inbrengt, met maatschappelijk draagvlak. Als er draagvlak is, dan is er veel mogelijk.

Cruciaal voor het verkrijgen en behouden van maatschappelijk draagvlak is een voortdurende dialoog met stakeholders, zowel op landelijk niveau (ngo's) als lokaal, met omwonenden. Eens in de vijf of tien jaar de wensen van stakeholders inventariseren is niet voldoende.

Het onderzoek naar maatschappelijke wensen en eisen laat zien dat geitenbedrijven zich op verschillende gebieden zullen moeten onderscheiden: ze moeten een goede buur zijn, goed zorgen voor de dieren en zorg besteden aan natuur, milieu en landschap. Een duurzaam geitenbedrijf veroorzaakt geen gezondheidsrisico's of overlast, heeft gezonde en blije geiten en besteedt veel aandacht aan het landschap en de biodiversiteit.

Het bedrijf en de specifieke omstandigheden van het bedrijf zijn bepalend voor de te stellen doelen voor verduurzaming. Eén blauwdruk voor alle bedrijven is niet mogelijk. Daarom ligt het voor de hand om te werken met verschillende pakketten, met uiteenlopende opties voor verduurzaming.

Verdere verduurzaming mag geen papieren tijger blijven, er zullen concrete doelen moeten worden gerealiseerd. Daarom is er een sluitend borgingsysteem nodig, zodat de bedrijven zich kunnen verantwoorden en de verwachtingen in de praktijk worden waargemaakt. Dit zal nader worden uitgewerkt in het vervolgonderzoek in 2023.

Aanbevelingen

De eerste fase van het onderzoek leidt tot de volgende aanbevelingen aan de sector:

- Inventariseer hoeveel bedrijven ernstig benadeeld zijn door de geitenstops en welke nadelige gevolgen deze bedrijven ervaren.
- Geef een hoge prioriteit aan het voeren van de benodigde maatschappelijke dialoog, als fundament voor bedrijfsontwikkeling en verdere verduurzaming.
- Overweeg scenario's in te zetten als hulpmiddel bij de dialoog over de verdere verduurzaming van individuele geitenbedrijven (en/of voor een verkenning van de ruimte voor bedrijfsontwikkeling).
- Zet de volgende stap naar de verdere ontwikkeling van een instrument en/of certificeringsopzet voor sturing op een verdere verduurzaming van de geitenbedrijven en zorg daarbij voor een adequate borging van het resultaat.
- Overweeg extra eisen te stellen aan nieuwkomers in de sector en aan relatief intensieve en grootschalige bedrijven, zowel voor het niveau van verduurzaming als voor de borging.

Bronnen en literatuur

Platform Melkgeitenhouderij. *Gezond vertrouwen & vertrouwd gezond*. Ketenvisie Melkgeitenhouderij. 18 januari 2018.

Raad voor Dierenaangelegenheden, 2021. Zienswijze Dierwaardige veehouderij. RDA.2021.076.

Nico Bondt, 2022. *Is er draagvlak voor doorontwikkeling van de sector?* Vakblad Geitenhouderij, april 2022.

Boogaard, B.K., 2009. *The socio-cultural sustainability of animal farming: An inquiry into social perceptions of dairy farming in the Netherlands and Norway*. PhD-thesis, Wageningen Universiteit: Wageningen.

Trope, Y., N. Liberman en C. Wakslak, 2007. *Contrual levels and psychological distance:*

Effects on representation, prediction, evaluation, and behavior. J Consum Psychol 17 (2): 83-95.

doi:10.1016/S1057-7408(07)70013-X.

Websites

www.biocheck.ugent.be

www.brabant.nl/.../brabantse-zorgvuldigheidsscore-veehouderij

www.gddiergezondheid.nl

www.planetproof.eu

platformmelkgeitenhouderij.nl/.../20171220-Ketenvisie-geit-website.pdf

www.rda.nl

www.rivm.nl

Bijlage 1 De geitenhouderij in het nieuws

Inventarisatie van maatschappelijke issues betreffende de melkgeitenhouderij, op basis van de LexisUni-database. De database is geraadpleegd op 14 en 15 april 2022.

Selectie van artikelen in de jaren 2012-2022; focus op algemene publieke opinie (dus geen sectorvakbladen als Boerderij Vandaag, Nieuwe Oogst en dergelijke). Group duplicates: On.

Filteren op	
jan 01, 2012 tot dec 31, 2022	✕
Business News or Government & Public Administration or Law & Legal System or Medicine & Health or Negative News or Safety, Accidents & Disasters or Science & Technology or Society, Social Assistance & Lifestyle	✕
Agriculture, Forestry, Fishing & Hunting	✕
Dutch	✕
Newspapers or Web-based Publications or Magazines & Journals	✕
Dagblad De Limburger or De Gelderlander or Eindhovens Dagblad or De Twentsche Courant Tubantia or Leeuwarder Courant or AD/Algemeen Dagblad.nl or BN/DeStem or Dagblad van het Noorden or Agraaf.nl or Huis-aan-huiskranten de Persgroep or Noordhollands Dagblad or Reformatorisch Dagblad or AD/Rotterdams Dagblad or AD/Groene Hart or AD/Rivierenland	✕

Hoofdterm/zoekwoord: geitenhouderij*, aangevuld met de in de tabellen hieronder vermelde zoekwoorden (cijfer geeft het aantal hits weer):

Gezondheid	
Q-koorts*	604
gezondheid,	577
volksgezondheid	377
longontsteking	394
risico	320
GGD	178
antibiotic	26
VGO	24
zoonose	23

Overlast voor omwonenden	
omwonenden	405
fijnstof	89
geur	49
stank	37
overlast	32

Milieu	
mest	102
ammoniak	57
stikstof	29
grondgebonden	22
emissie	19
*klimaat *	14
kringloop	11
mestoverschot	4
broeikas	0
methaan	0

Dierenwelzijn en diergezondheid	
bokjes	38
welzijn	25
weide	25
sterfte	10
uier	7
klauw	6
onthoorn	6
`jonge dieren`	6
`goed leven`	4
klimmen	2
`natuurlijk gedrag`	0

Natuur en landschap	
`natuur` (exclusief: *ministerie*)	53
landschap	20
biodiversiteit	6
uitzicht	5

Overige milieuonderwerpen*Water*

water	40
drinkwater	0

Gewasbescherming

bestrijding	25
gif	1

Energie

energie	27
gas	1
elektriciteit	0

Overige maatschappelijke issues

intensief OR *intensieve*	116
burgers,	71
megastal	68
onrust	62
maatschapp	43
grootschalig,	41
zelfvoorzienend	2
verbreding	1
verdoofd,	0
regeneratief OR regeneratieve	0

Beleid

geitenstop	195
bouwstop	92
beleid	64
voorzorg*	49
omgevingsvisie*	4

Bijlage 2 Overzicht van mogelijke maatregelen

Algemeen doel	Specifiek doel	KPI	Maatregelen	Mens	Dier	Milieu	Dialog	Effectiviteit	Beeldvorming	Haalbaarheid	In welk sc	Citaten uit de Ketenvisie Melkgeitenhouderij (2017)
												https://www.ito.nl/wp-content/uploads/2019/10/20171220-Ketenvisie-geit-1.pdf
Een goede buurt zijn												Gezonde mensen
	Beperken gezondheidsrisico's omwonenden		Geen geitenbedrijf binnen bebouwde kom	1				o	+	+	BASIS	In 2030 worden bedrijfsmatig geen geiten gehouden in de bebouwde kom.
			Geitenbedrijf op minimaal 2 km van bebouwde kom	1				+	+	-/-	TRANSF	
			Geitenbedrijf op minimaal 500 m van burgerwoning	1				+	+		TRANSF	
		Bioveiligheid (score:Biocheck.Urgent)	Eisen aan hygiëne en biosecurity	1	1			+	o	+	BASIS	
			Verplichte vaccinatie(s) o.a. Q-koorts	1				+	o	+	BASIS	
			Monitoring op zoonosen	1				+	o	+	BASIS	
			Werken aan ziektevrij-status o.a. paraTBC (met SMART doelstelling voor 2030)	1	1			+	o	+	BASIS	Uiterlijk in 2030 is de keten aantoonbaar vrij van bekende/mogelijke zoonosen (Q-koorts, CL, para TBC, chlamydia, listeriose, salmonella).
			Door ander staltypen emissies fijnstof en geur beperken (wel stro verstrekken, geen potstal)	1	1			+++	o	-/-	TRANSF	Geiten zullen ook in de toekomst gehouden worden op stro.
	Beperken overlast voor omwonenden	Emissie fijnstof	Emissies fijnstof beperken (met SMART doelstelling)	1				+	+	-/-	PROACT	
		Emissie geur	Emissies geur beperken (met SMART doelstelling)	1	1			+	+	-/-	PROACT	

Algemeen doel	Specifiek doel	KPI	Maatregelen	Mens	Dier	Milieu	Dialog	Effectiviteit	Beeldvorming	Haalbaarheid	In welk sc	Citaten uit de Ketenvisie Melkgeitenhouderij (2017)
Zorg voor de dieren												Gezonde dieren
	Goede zorg bieden, ook voor de jonge dieren		Sterfte lammeren zorgvuldig registreren	1				+	o	+	BASIS	In 2020 is het I&R systeem 100% in orde. Ieder dier wordt binnen een week na geboorte genummerd en geregistreerd.
			Sterfte lammeren minimaliseren (met SMART doelstelling en benchmarking)	1				+	+	o	BASIS	In 2020 is er een plan met afsneden jaardoelstellingen voor het terugdringen van het uitvalpercentage voor alle dieren.
			Jonge bokjes niet transporteren	1				+	o	o	PROACT	
			Lammeren bij de moeder laten lopen	1				+	+	-/-	TRANSF	
			Bokjes op bedrijf laten opgroeien	1				+	o	+	PROACT	Vanaf 2018 maakt de sector aantoonbaar dat de doelen van het plan van aanpak welzijn geitenbokjes worden gerealiseerd.
			Afzet van getenvees in NW-Europa stimuleren.	1				+	o	+	PROACT	In 2030 is Nederland net zo vertrouwd met getenvees als met getenzuivel.
			Opleidingen aanbieden voor (jonge) geitenhouders	1				+	o	+	BASIS	Geitenhouders en adviseurs voldoen vanaf 2022 aan een certificaat professionele geitenhouderij.
			Lammeropfoortool voor ondersteuning bij opfook lammeren	1				+	o	+	BASIS	Op dit moment wordt zo'n tool ontwikkeld in ander deelproject met GD
	Gezonde dieren		Melkgeiten individueel op de norm voeren	1				+	o	+	PROACT	
		diergezondheidskosten (curatief)	Goede preventieve gezondheidszorg	1				+	o	+	BASIS	
			Regelmatig bedrijfsbezoek door de eigen dierenarts	1				o	o	+	BASIS	
			Problemen met uiers en poten minimaliseren (met SMART doelstellingen)	1				+	o	o	PROACT	
		antibioticagebruik (# dagdoseringen)	Antibioticagebruik minimaliseren (met SMART doelstellingen en benchmarking)	1				+	o	+	BASIS	
			Goed bedrijfsgezondheidsplan en monitoring	1				o	o	+	BASIS	
	Ruimte bieden voor natuurlijk gedrag	welzijnsmeting (welzijnsmontar?)	Longe dieren naar buiten (overdekte uitloop)	1				+	+	+	BASIS	Dierenwelzijn en circulair ondernemen zijn het uitgangspunt.
			Melkgeiten naar buiten (overdekte uitloop)	1				+	+	-/-	PROACT	
			Weidgang voor melkgeiten	1				+	+	-/-	TRANSF	
			Klimmogelijkheden voor jonge dieren	1				+	+	+	BASIS	
			Klimmogelijkheden voor melkgeiten	1				+	+	-/-	PROACT	
			Geiten de keuze bieden voor liggen op stro of beton	1				+	o	o	PROACT	Geiten zullen ook in de toekomst gehouden worden op stro.
			Minimale leefoppervlakte per dier vaststellen (en realiseren)	1				+	o	o	PROACT	

Algemeen doel	Specifiek doel	KPI	Maatregelen	Mens	Dier	Milieu	Dialog	Effectiviteit	Beeldvorming	Haalbaarheid	In welk sc	Citaten uit de Ketenvisie Melkgeitenhouderij (2017)
Zorg voor natuur, milieu en landschap												Gezonde omgeving
	Beperken van emissies		Emissies minimaliseren (met SMART doelstellingen)									De geitenhouderij werkt aan reductie van ammoniak en fijnstof, waarbij een ontwikkeling naar dichte stallen niet gewenst is. Dichte stallen mogen nooit ten koste gaan van transparantie.
		NH3-emissie	- ammoniak	1				+	o	-/-	BASIS	Vanaf 2019 draagt iedere geitenhouder, in toenemende mate, meetbaar bij aan realisatie van de klimaatdoelstellingen.
		CH4-emissie	- methaan	1				+	o	-/-	PROACT	
			Door ander staltypen emissies ammoniak en methaan beperken (wel stro verstrekken, geen potstal)	1				+	o	-/-	TRANSF	
			Energie opwekken op het eigen bedrijf (zonnepanelen, windmolens)	1				+	+	+	BASIS	
		% zelf opgewekte energie	Energie opwekken op het eigen bedrijf (met SMART doelstellingen)	1				+	+	o	PROACT	De geitenketen werkt aantoonbaar aan reductie van energieverbruik en is in 2030 energie neutraal. De keten werkt aan het opwekken van duurzame energie.
	Landschappelijke inpassing		Gerichte maatregelen om landschappelijke inpassing van het bedrijf te verbeteren	1				+	+	+	BASIS	In 2022 doet ieder bedrijf aan landschappelijke inpassing.
			Eisen stellen bij bouw van stallen	1				+	+	+	BASIS	Zie vorige
			Eisen stellen aan erfbeplanting	1				+	+	+	BASIS	Zie vorige
			Rekening houden met 'zichtlijnen' vanuit de omgeving van het bedrijf	1				+	+	o	PROACT	Zie vorige
	Verbeteren van biodiversiteit		Natuurinclusieve bedrijfsvoering	1				+	+	-/-	PROACT	Dierenwelzijn en circulair ondernemen zijn het uitgangspunt.
			Gerichte maatregelen om biodiversiteit op het erf te stimuleren	1				o	o	o	BASIS	
			Gerichte maatregelen om biodiversiteit op areaal van het bedrijf te stimuleren	1				+	+	-/-	PROACT	
			Gerichte maatregelen om biodiversiteit buiten het bedrijf te stimuleren	1				+	o	-/-	TRANSF	
	Beperken schaal en/of intensiteit											Geiten worden gehouden op een locatie die verantwoord is en in een omvang die past. // Voor de zomer van 2018 ontwikkelt het Platform Melkgeitenhouderij zelf de kaders die hierbij horen.
			Striktere eisen bij omvang groter dan 'geinsbedrijf' (1,3 volwaardige arbeidskracht; ongeveer 800 melkgeiten)	1				+	+	-/-	BASIS	Een goede balans tussen vraag en aanbod is (...) cruciaal. De geitenketen reguleert op die basis haar eigen groei. // In 2020 heeft de geitenketen een systeem voor beheerste groei. Vraag en aanbod zijn in balans.
			Aleen groei toestaan als extra productie in Nederland (of NW-Europa?) wordt afgezet	1				?	o	o	PROACT	Ruwvoer (mais en gras) is voor Nederlandse geitenhouders voor 100% afkomstig uit eigen streek. // In 2030 sluit de geitenketen regionale kringlopen op het gebied van voer en mest optimaal.
			Striktere eisen als bedrijf geen gesloten kringloop heeft op regioniveau (voer uit eigen regio, mestafzet in eigen regio)	1	1			+	o	o	PROACT	
			Striktere eisen naarmate het bedrijf minder grondgebonden is	1	1			+	o	-/-	TRANSF	
			Soepeler eisen als bedrijf biologisch is (of wordt)	1	1	1		+	+	-/-	TRANSF	
			Nieuwe verdienmodellen ontwikkelen	1				?	o	-/-	TRANSF	
			Maatschappelijke diensten aanbieden en verwaarden	1				?	o	-/-	TRANSF	
			Retail als katalysator met On the way to PlanetProof, Beter Leven keurmerk e.d.	1				+	o	o	PROACT	

Bijlage 3 Lijst van geïnterviewden

- Medewerkers van de volgende provincies (in 2021):
 - Limburg
 - Noord-Brabant
 - Gelderland
 - Friesland
- Medewerkers van de volgende partijen:
 - Dierenbescherming
 - Eyes on Animals
 - GGD
 - Natuur en Milieu
 - Q-uestion
 - Raad voor Dieren Aangelegenheden
 - Wakker Dier
- Experts (per thema, 'brede denkers', integraal ontwerpers) bij de volgende organisaties:
 - RIVM
 - CLM Onderzoek en Advies
 - FrieslandCampina
 - Zelfstandige onderzoekers en adviseurs
 - WUR-Livestock Research
 - WUR-Social Sciences Group

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

RAPPORT 2022-120

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.200 medewerkers (6.400 fte) en 13.200 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

Rapport 2022-120
ISBN 978-94-6447-491-6

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.200 medewerkers (6.400 fte) en 13.200 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

